

אוניברסיטת אריאל בשומרון

הפקולטה למדעי החברה

בית הספר לעבודה סוציאלית

סבים של משפחות אומנה:

יחסם לאומנים ולילד האומנה מנקודת מבטן של אימהות אומנה.

עבודת גמר המוגשת כחלק מהדרישות לקבלת תואר מוסמך
בעבודה סוציאלית.

מגישה: דנה פרל 040262206

מנחה: פרופ' אלעזר לשם

נובמבר 2017

תודות:

תודה לפרופסור אלעזר לשם על ההנחיה, ההכוונה וההערות החשובות.

תודה לגב' אורית עמיאל, מנהלת שירות האומנה במכון סאמיט, על תמיכתה במחקר ועל שיתוף הפעולה .

תודה למנחות האומנה של מכון סאמיט אשר איתרו עבורי משפחות מתאימות ותווכו בנינו.

תודה למרואיינות המקסימות אשר הקדישו לי מזמנן ופרשו לפני את חוויתן בפתיחות ובהרחבה רבה.

תודה לכל האנשים המקסימים שתמכו בי והתרגשו יחד איתי לאורך התהליך.

תודה לריבונו של עולם שסייע בידי לבצע ולהשלים את המחקר.

תקציר:

שינויים דמוגרפיים, עליה בתוחלת החיים ושינויים במוסד המשפחה המודרנית, השפיעו על מקומם ותפקידם של הסבים במשפחה כמרכזיים וכמשמעותיים מאוד. לרוב סבות נתפסת כחווייה חיובית ומספקת אשר יש בצידה רווחים רבים הן לסבים, הן לדור הביניים והן לנכדים.

אומנה היא מצב בו ילד מטופל במשפחה אחרת ממשפחתו המולידה במצבים בהם יש סיכון וסכנה וחוסר אפשרות של הילד לגדול בבית הוריו. אומנה היא מצב מורכב הנושא בחובו קשיים רבים הן בשל המאפיינים של ילדי האומנה והן בשל ההשפעות שיש לאומנה על חייה של המשפחה. בתוך כך משפחות האומנה זקוקות לתמיכה ועזרה לאורך התהליך.

המחקר הנוכחי עוסק בעמדותיהם וביחסם של סבים של משפחות אומנה כלפי האומנים וכלפי ילד האומנה, מנקודת מבטן של אימהות האומנה.

המחקר הינו מחקר איכותני, פנומנולוגי, הוא מתבסס על שישה ראיונות עומק עם נשים אשר מהוות אימהות אומנה לילדים בגילאי 5-16. בראיונות, המשתתפות שיתפו בהרחבה ברקע לאומנה, ביחסיהן עם הוריהן, ביחס הסבים אל הילדים, ביחס הסבים אל האומנה, בקשיים ובמורכבויות בתוך היחסים, בביטויים שיש לעמדות וליחס, ובמשמעות שיש ליחסים אלו עבור בילד, עבור ההורים ועבור הסבים.

בפרק הממצאים הוצגו ארבע תמות: התמה הראשונה עוסקת **ביחס הסבים כלפי ילד האומנה**, התמה השנייה עוסקת **ביחסי הסבים והאומנים**, התמה השלישית עוסקת **ביחס של ילד האומנה כלפי הסבים**, התמה הרביעית עוסקת **במשמעות האומנה עבור הסבים**.

בפרק הדיון, הממצאים נבחנו ביחס לספרות המקצועית ונותחו על פי הגישה הקונטקסטואלית של נאג'י ועל פי מודלים של תמיכה חברתית. בתוך כך עולה כי הסבים מגלים יחס חם ומקבל כלפי ילד האומנה, הם מכילים את סגנון הסבות שלהם גם על ילד האומנה ומגלים בו אלמנטים של מעורבות, חום וקרבה. סבי האומנה מפתחים זיקה כלפי הילד ואף קשר רגשי. הממצאים מצביעים על תפיסה חיובית של הסבות, על מוטיבציה גבוהה, על היווצרות של רגשות חמים כלפי הילד ועל יחס מיטיב.

נמצא כי ליחסם החיובי של הסבים כלפי הנכדים יש פוטנציאל ייחודי המסוגל להיטיב עם הילד באופן מדויק במקומות בהם ילד האומנה חווה קונפליקטים. בתוך כך הקשר עם הסבים נותן תוקף לתחושת השייכות של ילד האומנה למשפחה וכן הקשר עם הסבים מאופיין בפחות איום ורגשות אשמה של הילד, ומסייע לו בהתמודדות עם קונפליקט של נאמנות. זו הסיבה שילדי האומנה חווים את הקשר עם הסבים כקשר חיובי ורווי הנאה, הם נענים לו בפתיחות, משקיעים בו והוא מאופיין בפחות מורכבות ועוינות מצד הילד לעומת קשרים אחרים של הילד במשפחה.

גם ביחס לאומנים תמיכת הסבים היא משמעותית ביותר ומסייעת להם הן במישור הפרקטי והן במישור הרגשי. נמצא שאיכותה של תמיכה זו נותנת מענה לשני צרכים המשמעותיים של משפחות אומנה באופן מדויק כפי שמופיעים בספרות המחקרית: צורך בתמיכה בהתמודדות השוטפת וכן צורך ביחס של הכרה והוקרה עבור האומנים.

חשיבותו ומשמעותו של הקשר עבור האומנים הודגש גם דרך מצבים הפוכים בהם יש חוויה של חוסר תמיכה מצד הסבים. במחקר עלה כי למצב זה יש השפעה רבה ושלילית על האומנים. הם חשים טרדה, מותשות וקושי לתפקד באופן מיטבי.

תמיכת הסבים באומנים נבחנה ע"פ שלוש מודלים של תמיכה חברתית. המודל הראשון עוסק בתמיכה חברתית כמסייעת בהתמודדות והפחתת המתח. באמצעות מודל זה נותחה העזרה האינסטרומנטלית והרגשית שמעניקים הסבים לאומנים. תמיכה זו מסייעת לאומנים בהתמודדותם, מפחיתה את המתח ומגבירה את רווחת החיים שלהם. המודל השני מתייחס לתמיכה חברתית כגורם בעל משמעות המשפיע על זהות הנתמך ומכאן עוזרת בהתמודדות עם מצבי לחץ. דרך מודל זה נותחו מרכיבים של משמעות, של הוקרה, הערכה, גאווה והכרת תודה אשר האומנים חשים לנוכח תמיכת הסבים. המודל השלישי בוחן את הקשר בין איכות היחסים הבינאישיים לבין התמיכה. דרך מודל זה נותח התהליך בו הסבים התנגדו לאומנה אך בהמשך שינו את עמדותיהם ועמדו לצד המשפחה. נראה כי מערכת היחסים האיכותית בין הסבים להורים וראיית טיב היחסים כסוגיה ראשונה במעלה, היא שאפשרה לסבים לשנות את עמדותיהם. נראה שהקשר של הסבים עם ילדיהם הוא חשוב לאין ערוך, על כן הם בוחרים להתגייס לצד ילדיהם על אף ההתנגדות הראשונית.

בדיון התייחסתי ליחסים בין הסבים להורי האומנה כמערכת יחסים אשר יש בה הוגנות, ע"פ הגישה הקונטקסטואלית של נאג'י (Wilson, 2016). נראה כי תמיכת הסבים באומנים נחוות כחווייה הוגנת עבור האומנים והיא מאידך מפתחת אצל האומנים תחושה עמוקה של הכרת תודה ואף הם רואים את מעשה האומנה כהמשך ישיר של החינוך והערכים אשר הם ספגו מהוריהם וזוקפים אותו לזכותם. אכן מהמחקר עולה כי הנושא המרכזי בקשר של הסבים על ילד האומנה אשר נותן לסבים משמעות, הוא תחושת ההמשכיות, הנחת והסיפוק מכך שילדיהם האומנים ממשיים את ערכיהם הנעלים.

תוכן העניינים

6	-----מבוא
8	-----סקירת ספרות
8	-----סבות
11	-----אומנה
15	-----היבטים תיאורטיים
19	-----סיכום
21	-----שיטה
22	-----אוכלוסיית המחקר
23	-----שיטת הדגימה
23	-----איסוף הנתונים
24	-----כלי המחקר
24	-----ניתוח הנתונים
25	-----אמינות המחקר
25	-----אתיקת המחקר
27	-----ממצאים
27	-----תמה ראשונה : יחס הסבים כלפי ילד האומנה
31	-----תמה שנייה : הסבים והאומנים
38	-----תמה שלישית : יחס ילד האומנה אל הסבים
40	-----תמה רביעית : משמעות האומנה עבור הסבים
42	-----דיון
46	-----מגבלות המחקר
46	-----תרומת המחקר
47	-----כיוונים להמשך המחקר
49	-----ביבליוגרפיה
56	-----נספחים
56	-----נספח 1 : מכתב למנהלת שירות האומנה, מכון סאמיט--
57	-----נספח 2 : מכתב למנחות האומנה
58	-----נספח 3 : שאלון לראיון חצי מובנה
60	-----נספח 4 : אישור וועדת האתיקה
61	-----נספח 5 : הסבר לפני הראיון
63	-----נספח 6 : טופס הסכמה מדעת

מבוא

אומנה היא מצב בו ילד מטופל במשפחה אחרת ממשפחתו המולידה במצבים בהם יש סיכון וסכנה על רקע תפקוד הורי לקוי וחוסר אפשרות של הילד להמשיך לגדול בבית הוריו. משפחת אומנה היא מסגרת טיפולית זמנית שנועדה לספק לילד בית חם ואווירה משפחתית מיטיבה (לנגנטל, 2015; תע"ס 8.2).

תפקיד האומנה עבור משפחות האומנה נתפס כמורכב ומאתגר והוא נושא בחובו קשיים לא מעטים. רבים מן הקשיים וההתמודדויות קשורות במאפיינים של ילדי האומנה שכן מרבית הילדים מאופיינים בבעיות רגשיות, התנהגותיות ואף נפשיות ובריאותיות (לנגנטל, 2015; Harden, 2004). הקשיים הרגשיים וההתנהגותיים של הילדים נובעים הן מהרקע הקשה של הילדים והן מעצם קיום האומנה. הילדים נוטים להפגין עוינות, חוסר אמון, הם מתמודדים עם קונפליקטים של נאמנות, זהות ושייכות והם נושאים מטען רגשי כבד וכואב (Dalaney, 1998; אדר, 2004). קשיים נוספים של המשפחות קשורים בהשפעות ובהשלכות של אומנה על חייהם של האומנים ובני משפחתם- חוסר פניות של האומנים לעצמם ולילדיהם הביולוגיים, תחושה של חדירה למרחב המשפחתי ואיבוד הפרטיות, מתחים עם סוכנות האומנה, קושי בהתמודדות עם המשפחה המולידה של הילד ועוד (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014; Van ; Gibbs & Wildfire, 2007; Holen et al, 2015). בשל קשיים ומורכבויות אלו, משפחות אומנה לרוב חוות מתח ברמה גבוהה, תחושות של עומס ובדידות (Murray et al, 2011; שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014).

מרבית המחקרים העוסקים באומנה מתרכזים בילדי האומנה ובהיבטים שונים בחייהם (לנגנטל, 2015; מוסק ותומר, 2011). מחקרים נוספים עוסקים במאפיינים של משפחות אומנה, במניעים לאומנה ובתהליך הקבלה וההכשרה (Orma et al, 2004). מעטים הם המחקרים שבוחנים כיצד קבלת ילד לאומנה משפיעה על הדינאמיקה הפנימית ועל חווייתיה של משפחת האומנה (לנגנטל, 2015; מוסק ותומר, 2011). בתוך כך מעט מאד מחקרים עוסקים בהתמודדויות ובצרכים של משפחות האומנה (Murray et al, 2011; Van ; Holen et al, 2015) על אף שמחקרים מעטים אלו עולה באופן מובהק החשיבות של נושא זה והצורך המשמעותי של משפחות אומנה בתמיכה שוטפת בתחומים רגשיים ואינסטרומנטאליים. האומנים זקוקים לאזון קשבת, להכרה והוקרה, לייעוץ ולהפוגות בשגרת יומם העמוסה. נמצא כי תמיכה יעילה במשפחות אומנה הינה דבר נחוץ ומשמעותי ביותר להצלחת האומנה ולחוויה חיובית של המשפחות והילדים (Van ; Gibbs & G Wildfire, 2007; Piel et al, 2016; MacGregor ; Murray et al, 2011; Holen et al, 2015; et al, 2006).

המחקרים המעטים בנושא התייחסו בעיקרם לתמיכה הניתנת למשפחות ולילדי האומנה מצד אנשי מקצוע וגורמים פורמאליים, ונראה כי אין מחקרים כלל העוסקים בתמיכה שהמשפחות מקבלות מגורמים שאינם פורמאליים כגון גורמים מסביבתן וממשפחתן המורחבת. כך למשל בישראל 46% ממשפחות האומנה דיווחו כי הן מסתייעות ומקבלות תמיכה ממשפחתן המורחבת (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014), אך מעולם לא נעשה מחקר שבחן את מהותה, השפעותיה ואיכותה של תמיכה זו.

מתוקף תפקידי כמנחת אומנה נתקלתי לא פעם בסיטואציות ובתחושות הקשורות לעמדותיהם של דמויות מסביבתן של המשפחות וממשפחתן המורחבת, בעיקר סבים וסבתות. על כן ראיתי לנכון לצעוד את הצעדים הראשונים בבחינת סוגיה זו ולהאיר אותה שכן לדידי היא בעלת עוצמה, נוכחות והשפעה רבה על המשפחות ועל התמודדותן, וגם על איכות האומנה ורווחתו של הילד.

שינויים דמוגרפיים בעידן המודרני ובכללם עליה משמעותית בתוחלת החיים וכן שינויים במבנה ובתפקידים במשפחה, הביאו למצב בו סבים וסבתות הולכים ותופסים מקום משמעותי ונוטלים חלק אינטגרלי ובעל השפעה במרחב המשפחתי (Pashos, Schwarz & Bjorklund, 2016). בתוך כך תמיכתם ומעורבותם של הסבים נמצאה משמעותית ויעלה מאד בעיקר על רקע של מצבי דחק (Mitchell, 2007; Lee & Gardner, 2010; Hastings, 2006).

בעבודה זו אני מבקשת לבחון את השפעת עמדותיהם ויחסיהם של הסבים והסבתות כלפי האומנים וכלפי הילד שבאומנה וכיצד הם משפיעים על חווית האומנה, מנקודת מבטם של ההורים האומנים. המחקר מתקיים על רקע הנזקקות והמורכבות שהורי האומנה מתמודדים איתה, על רקע הקשיים של ילדי האומנה ועל רקע המורכבות שיש בסבות לנכד שאינו ביולוגי. סוגיות אלו יבחנו וינותחו על פי הספרות המחקרית, על פי התיאוריה הקונטקסטואלית של נאג'י (Boszormenyi-Nagy, 1991) ועל פי מודלים העוסקים בפרספקטיבות שונות של תמיכה חברתית (Lahey & Cohen, 2000).

סקירת ספרות

סבות

בעשורים האחרונים אירעו שינויים דמוגרפיים הכוללים גם עליה בתוחלת החיים (קוסנר, 2009) ועליה דרמטית במספר הסבים והסבתות באוכלוסיה (לזר, 2010; Clark & Roberts, 2004). כך תפקיד הסבות הפך לאחד התפקידים המרכזיים בחייו של האדם המבוגר במאה ה-21 (Hoff, 2007) ומעורבות של סבים בחיי נכדיהן בחברה המתפתחת היא כבר תופעה אוניברסאלית (Pashos, Schwarz & Bjorklund, 2016). תפקיד הסבות נחוה לרוב כתפקיד משמעותי ובעל חשיבות רבה (Thiele & Whelan, 2006) והוא מדווח כאחת החוויות המספקות אצל אנשים מבוגרים אשר יש בצידו רווחים רבים (Reitzes & Mutran, 2004). מחקרים מראים כי לתפקיד הסבות ולתפיסתו יש השפעה חיובית על רווחת חייהם ועל בריאותם הנפשית והפיזית של הסבים (Clark & Roberts, 2004; Margolis, 2016; Mann, 2007). כך למשל סבים הנהנים מתפקידם חשים צעירים יותר ומקווים לחיות לאורך זמן (Kaufman & Elder, 2003). מנקודת מבטם של הנכדים, הסבים עשויים להיות בעלי השפעה רבה על חיי הנכד על זהותו האישית, המשפחתית והדתית, על ערכיו ואמונותיו. הסב לרוב נתפס כדמות חיובית ותומכת הן רגשית והן אינסטרומנטאלית (Soliz, 2007).

נושא הסבות נבחן מזוויות וגישות שונות בספרות: סוציו ביולוגית, התפתחותית, פסיכואנליטית, חברתית-תרבותית, משפחתית ובין דורית (לזר, 2010; קוסנר, 2009). הסבות הינה תופעה מגוונת ומורכבת מבחינה אישית, חברתית ותרבותית (Mitchel, 2008) והיא תלויה במשתנים רבים כגון הגיל בו האדם הפך להיות סב, מין הסב, מעמד חברתי וכלכלי, מרחק גיאוגרפי מהנכדים, מספר הנכדים, מין הנכדים ותדירות המפגשים עם הנכדים (קוסנר, 2009).

מחקרים קלאסיים בעבר זיהו סגנונות שונים של ביצוע תפקיד הסבות (Mueller & Elder, 2003), פונקציות שהתפקיד מקנה לסבא או לסבתא (Neugarten & Weinstein, 1964 בתוך לזר, 2010), תפיסות שונות של התפקיד (Kahana & Kahana, 1971 בתוך לזר, 2010), משמעויות שונות של התפקיד (Kivnick, 1982 בתוך קוסנר, 2009) מימדים המרכיבים את התפקיד (Hurme, 1991 בתוך לזר, 2010; קוסנר, 2009) והיבטים שונים של התפקיד (ורנר, לוינסטיין וכץ, 1998 בתוך פינדלר, 2005).

לזר (2010) פיתחה את סכמת הסבות אשר מורכבת מארבעה מימדים: קוגניטיבי, מוטיבציוני, רגשי והתנהגותי. מודל זה נמצא מובהק ונמצאו קשרים חיוביים בין ארבעת המימדים כך שתפיסת הסבות (קוגניטיבי) תרמה למוטיבציה ולרגשות, ואלו תרמו ליחס הסב לנכדים (התנהגותי). כלומר ככל שהסבות נתפסה כחיובית יותר כך המוטיבציה להשקיע גבוהה יותר, הרגשות חיוביים יותר והיחס לנכדים טוב יותר. יורמה (1991 בתוך פינדלר 2009) פיתחה את המודל הרב ממדי של הסבות. מודל זה מבוסס על תיאוריות משפחתיות ובין דוריות שמטרתו למיין ולסווג את מושג הסבות על ריבוי גווניו. זהו מודל בינדורי והוא עוסק באופן שבו הסבות נתפסת על ידי כל אחד מהדורות, סבים, דור ביניים ונכדים, וכן עוסק בהשפעה ההדדית שיש לתפיסות אלו. המודל מבחין בין ארבעה מימדים לסבות:

1. עמדות – מימד זה מתייחס לנורמות המכתיבות את הזכויות והחובות של סבים וסבתות: כיצד תופסים סבים וסבתות את תפקידם ועד כמה הוא מוערך וחשוב בחייהם, איך הם רואים את הקשר בינם לבין נכדיהם ועד כמה חשוב להם להיות מעורבים פיסית ורגשית.
2. התנהגויות – מימד זה מתייחס למגוון של פעילויות סביות, כמו: מתן תמיכה כלכלית, רגשית ואינסטרומנטלית.
3. משמעות סימבולית – מימד זה מתייחס למשמעויות שהסב/סבתא מעניקים לסבות כמו: נצחיות, המשכיות, סיפוק אישי וכדומה.
4. שביעות רצון – מימד זה מתייחס למידת שביעות הרצון והסיפוק מהתפקיד בהתייחסות לרגשות הנובעים מהתפקיד.

סבות כמקור תמיכה

מחקרים רבים מדגישים את חשיבות תפקידם של הסבים כמקור תמיכה, אינסטרומנטאלי ורגשי, עבור המשפחה (Mitchel, 2008). המחקרים בנושא מתייחסים בעיקר למצבי דחק בהן המשפחה נתונה ובודקים את מקומו והשפעתו של הקשר עם הסבים כחלק מרשת התמיכה החברתית של המשפחה (פינדלר, 2005). בתוך כך ישנם מחקרים על תמיכת הסבים במשפחות בהן מגדלים ילד עם מוגבלות, נכות או מחלה (Mitchell, 2007; Lee & Gardner, 2010; Hastings, 2006; פינדלר, 2005) וכן במשפחות חד הוריות ובמשפחות גרושות (Mitchel, 2008; Doyle, O'Dwyer & Timonen, 2010).

מחקרים אלו מצביעים על יעילותה של התמיכה מצד הסבים ועל הסתגלות טובה יותר של המשפחה לתנאי החיים (Mitchel, 2008). כך למשל נמצא שתמיכת הסבים (רגשית ואינסטרומנטלית) במשפחות עם ילד בעל מוגבלות הינה בעלת חשיבות רבה ועדיפה על המשפחה ממקורות תמיכה אחרים. עמדותיהם של הסבים כלפי נכד עם נכות הינה בעלת משמעות רבה בכל הקשור לתחושת הקומפוטנטיות של דור הביניים ואף על התפתחות הילד עצמו (פינדלר, 2005). במשפחות חד הוריות שמרטפות וטיפול בנכדים מהווים תמיכה משמעותית למשפחה ומאפשרים לעיתים קרובות תעסוקה והשתכרות של האם (Clark & Roberts, 2004). במשפחות גרושות נמצא שמעורבות ותמיכה של הסבים מטיבות עם הנכדים משפיעות על הסתגלותם ואף על איכות מערכות היחסים העתידית שלהם (Doyle, O'Dwyer & Timonen, 2010).

יחד עם זאת, תמיכת הסבים יכולה להיות גם בעלת השפעה שלילית במשפחות בעלות רמת קונפליקט גבוהה בין הסבים לדור הביניים. מעורבות יתר של הסבים בכלל ובקבלת החלטות בפרט עלולה ליצור מתחים (Mann, 2007). בנוסף, ישנם סבים אשר אינם מעוניינים להעניק תמיכה ונמנעים מתחושת המחויבות אשר יש בצידה גם מחירים אישיים, רגשיים וכלכליים (Mitchel, 2008). הררי (2013) מפרטת מספר התלבטויות המעסיקות את הסבים. הראשונה שבהם היא כמות, איכות ותדירות הטיפול בנכדים. נושא זה הוא מקור למתח רב כיוון שרבים מן הסבים חפצים להמשיך בעיסוקיהם האישיים וליהנות מיתרונות הגיל והזמן הפנוי, בעוד יש צפייה מדור הביניים לעזרה רבה והתגייסות. בנוסף הצפייה של החברה לתחושות חיוביות של אושר ואהבה ללא גבולות מצד הסבים לא תמיד נמצאת בהלימה עם המציאות וכך מעמיקה את תחושת האשמה והבדידות שמלווה את הסבים ומעצימה את המתח בקרבם (הררי, 2013).

סבות לנכדים שאינם ביולוגיים

עליה בתוחלת החיים לצד עליה בשיעור הגירושין והנישואים מחדש, הביאו לעליה בשיעור הסבים החורגים כלומר סבים שאין להם קשר דם עם הנכד (Gold, 2015; Soliz, 2007). בשנים האחרונות התבצעו מחקרים אשר נותנים את דעתם על מערכת היחסים של הסב החורג והנכד. גולד (2015) רואה חשיבות רבה בטיפול יחסי נכד – סב חורג. לדבריו, למערכת יחסים בה הסב החורג מממש את תפקיד הסבות שלו, יש פוטנציאל ייחודי המסוגל להיטיב מאד עבור הנכד ויש בכוחה להעניק לו יציבות בתוך המציאות המורכבת ולהפחית את קונפליקט הנאמנויות בו נתון הילד במשפחה חורגת. סוליז (2007) השווה את השפעתם של יחסי הנכדים- סבים (מנקודת מבטם של הנכדים) במשפחות שאוחדו בנישואין שניים (shared family) בין סבים של משפחת המוצא לבין הסבים החורגים. מהמחקר

עולה כי במימדים שונים נמצא הבדל בין הדיווחים אודות סבים ביולוגיים לבין דיווחים אודות סבים חורגים, אולם במימדים של סיפוק ביחסים ותקשורת תומכת לא נמצאו הבדלים משמעותיים.

פאשוז, שוורץ ובגיורקלונד (2016) מצאו כי נכדים לסבים חורגים דיווחו על מידה גבוהה של מעורבות וקרבה רגשית מצד הסב החורג. ממצא זה נמצא בפער קטן ביחס לערכים אלו אצל סבים ביולוגיים. במאמרם החוקרים הבחינו בין שני סוגים של סבים חורגים: סבים חורגים שהינם בני זוג של סב ביולוגי (Type I) וסבים חורגים שהינם הורים של הורים חורגים (Type II). במחקר אשר חקר את נקודת מבטם של הנכדים, דיווחו על מעט מאוד סבים חורגים מהסוג השני (Type II).

סוג נוסף של סבות לנכדים שאינם ביולוגיים מתקיים במשפחות בהן יש ילד מאומץ. דגני (2003) חקרה את חוויתם של הסבים לנכדים מאומצים מנקודת מבטם של הסבים. מהממצאים עולה כי המעבר לסבות לנכד מאומץ הוא תהליך בעל מספר שלבים המאופיינים בתחילה בקשר שהוא רציונאלי ונעדר חיבור רגשי, בהמשך הסב מפתח זיקה ורגש חם כלפי הנכד המאומץ ובסופו של התהליך הסב מכיל את האימוץ, הקשר הרגשי עם הנכד הוא עמוק וחזק, הוא רואה בילד המאומץ נכד לכל דבר, מכיר בתרומת הנכד לחייו ורואה בנכד גורם אשר משויך לגמרי למארג המשפחתי.

ראיית הילד המאומץ כמי שהביא לאושר ולהשלמת המשפחה של דור הביניים, לצד קשר רגשי שהולך ומתחזק בין סב לנכד, מתחברים לכדי חוויה של משמעות עמוקה המאחדת את הקשרים לתוך המארג הבינדורי בה הנכד המאומץ בסופו של דבר משויך למארג ולרצף המשפחתי. מחקר זה מאשר את האפשרות של התחברות רגשית עמוקה ומשמעותית גם לנכדים אשר אין איתם מעורבות של קשר דם (דגני, 2002).

אומנה

אומנה היא מצב בו ילד מטופל במשפחה אחרת ממשפחתו המולידה במצבים בהם יש סיכון וסכנה על רקע תפקוד הורי לקוי וחוסר אפשרות של הילד להמשיך לגדול בבית הוריו. משפחת אומנה היא מסגרת טיפולית זמנית שנועדה לספק לילד בית חם ואווירה משפחתית. בתהליך האומנה ההורים האומנים נדרשים לספק לילד צרכים פיזיים ולהקנות לו מודל משפחתי ואווירה חמה (לנגנטל, 2015, תע"ס 8.2). בתוך כך על האומנים ליצור קשר עם הילד, לטפחו ולחנכו במטרה להקנות לו מסגרת יציבה ובטוחה ולתרום להתפתחותו הגופנית, הרגשית והחינוכית. המשפחה האומנת מוגדרת כמשפחה משלימה למשפחה המולידה ואינה באה במקומה. בנוסף, האומנה בהגדרתה היא סידור זמני שנועד לתת מענה מיטיב לילדים עד למציאת בית קבוע עבורם כלומר חזרת הילד משפחתו המולידה או מסירתו לאימוץ. את משפחת האומנה

מלווה הגוף המפעיל את האומנה והיא מקבלת דמי אחזקה לצורך מימון הוצאותיו השוטפות של הילד (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014).

הטיפול אשר מעניקות המשפחות האומנות לילד הוא בעל השפעה רבה על רווחתו של הילד ועל עתידו. כיום הולכות ומצטברות עדויות לכך שמבין כלל הסידורים החוץ ביתיים, הטיפול באומנה מניב את התוצאות הטובות ביותר והאומנה מספקת יציבות וביטחון לילדים (Knorth et al, 2008). נמצא שמסגרת האומנה מסייעת בפתרון של חלק מבעיות התקשרות שמהן סובלים ילדים רבים לעומת מסגרות שאינן בעלות מאפיינים ביתיים השוללות מהילד את היכולת להתקשר לדמות הורית (Dozier et al, 2015). בישראל עולה כי רוב הילדים נתרמים מאד מאומנה ולמעלה מ-80% עוברים באומנה שינויים מיטיבים בתחום הרגשי התנהגותי, החברתי, הלימודי וההתפתחותי. בנוסף, רוב המשפחות האומנות יצרו דפוסי התנהגות וקשר חיוביים מאד עם הילדים. 90% מההורים האומנים מביעים הערכה וחיבה לילד, מציבים לו גבולות ברורים, רואים את כוחותיו ומצליחים להרגיעו בעת מצוקה (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014).

קשיים והתמודדויות של משפחות אומנה

במסגרת תפקידן מתמודדות משפחות האומנה עם קשיים לא מעטים שכן רוב ילדי האומנה הינם ילדים המאופיינים בבעיות אישיות מורכבות. רוב ילדי האומנה חוו בעברם התעללות פיזית או רגשית והינם בעלי דפוסי התקשרות לא בטוחים. בתוך כך רבים מהם מפגינים קושי בויסות רגשי ופיזי, חרדות, קשיי שינה, בעיות אכילה, חסרים במיומנויות חברתיות, בעיות התנהגות ונטייה להתנהגות מופנמת או מוחצנת בצורה קיצונית. לרבים מילדי האומנה יש הערכה עצמית נמוכה, התנהגות אימפולסיבית ואף אלימה (לנגנטל, 2015; Harden, 2004). ילדי האומנה נוטים ליותר בעיות בריאותיות ורבים מהם מתמודדים עם קשיי שפה ולמידה (Murray et al, 2011). בישראל 82% מילדי האומנה סובלים מבעיות רגשיות, התפתחותיות, חברתיות ולימודיות. שליש מהילדים אף סובלים מבעיות רפואיות (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014).

המשפחות נדרשות לעבודה מאומצת מאד עם ילדי האומנה והן מדווחות על קשיים. כמעט מחצית מהורי האומנה דיווחו (בין השאר) על תחושות שליליות כגון עומס בתפקיד, מתח, קושי לפתור בעיות ובדידות. (Murray et al, 2011; שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014).

התמודדות נוספות של המשפחות אינן קשורות באופן ישיר לתפקוד ולמצבו של הילד שבאומנה. המשפחות מתמודדות גם עם תחושות של מתח וקושי עקב חוסר פנויות לילדיהם הביולוגיים, עם חששות מהשפעה שלילית של האומנה על ילדיהם הביולוגיים (מוסק ותומר, 2011) ומתמודדות עם קושי למצוא זמן

לנוח או לבלות. קושי רווח טמון גם בקשר של המשפחה האומנת עם המשפחה הביולוגית, (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014 ; Van Hohen et al, 2015). האומנים ס אף דיווחו על התמודדות עם חשש מהפרדה מן הילד ועם חוסר הוודאות שיש באומנה. קושי משמעותי נוסף טמון בחדירה של גורמים חיצוניים למרחב המשפחתי ואובדן הפרטיות שהתהליך גובה (Nutt, 2006) וכן בקשיים ביחסים עם מנחת האומנה וחילוקי דעות שיש ביניהם לבניה (Rodger et al, 2006 ; Gibbs & Wildfire, 2007).

קשיים של ילדי האומנה

בנוסף לקשיים שילדי האומנה נושאים בעקבות הרקע הקשה ממנו הם באים, נראה גם שעצם המציאות של אומנה היא מציאות לא פשוטה אשר נושאת בתוכה מטענים וקונפליקטים רגשיים אשר ילדי האומנה מתמודדים עימם :

האומנה עצמה היא עדות חזקה לעובדה המצערת שהילד ננטש או נדחה ע"י הוריו הביולוגיים. תובנה זו היא קשה מנשוא ולעיתים קרובות היא אף מודחקת. ילדי האומנה יגיבו לרוב בעיונות כלפי האומנים כיוון שהם אלו המייצגים עבורם את הפנטזיה הבלתי ממומשת, לגדול בחיק הוריהם.

ילדי האומנה לעיתים קרובות מאשימים את עצמם בעצם מסירתם לאומנה. נדמה להם כי בשל התנהגותם ה'רעה' הם נמסרו לאומנה ע"י הוריהם. תחושות האשמה הללו מייצרות כאב ועומס רגשי רב. כל תהליך ההשתלבות וההסתגלות של הילד למשפחת האומנה, מהול ברגשות מעורבים ומבולבלים המייצרים אצלו קונפליקט נאמנויות, שכן בעצם ההתקשרות אל הורים האומנים הילד חש כי הוא 'בוגד' בהוריו הביולוגיים וחש עצמו חצוי בנאמנותו כלפי ההורים כולם.

ילדי האומנה, אשר חוו התעללות, הזנחה או נטישה מתקשים לתת אמון במשפחת האומנה על אף היחס האמין, החם והקרוב שהם מקבלים. הם מפחדים להיקשר למשפחה האומנת, לא משתפים בתחושותיהם ומגיבים בעיונות וזעם.

תחושת השייכות והקבלה אצל ילד האומנה תמיד נתונה בספק ושאלות אלו עלולות לצוף סביב סיטואציות רבות. ילד האומנה יהיה מאד עסוק בשאלות אלו ויבחן תדיר את מידת השייכות והקבלה ללא תנאי שלו אצל משפחת האומנה. בתוך כך האומנה אף עשויה להחריף את בעיות ההתנהגות אצל ילדי האומנה שכן בעיות אלו משמשות כפונקציה לבדיקת מידת ההכלה של הורי האומנה וכן להגביר את האינטראקציה איתם גם אם היא שלילית.

ההשתלבות באומנה מייצרת לרוב קונפליקט של זהות, הילד טרוד בשאלות של זהות ושייכות. למי אני שייך? איזה חלקים ממני שייכים למשפחת המוצא, ואילו למשפחה האומנת?

משפחת האומנה לרוב סופגת את הקשיים האלו ואת הבעיות ההתנהגותיות הנוצרות בגינן. משפחת האומנה נדרשת להפגין מידה רבה של הכלה וקבלה על מנת להרגיע את המטענים והקונפליקטים האלו וליצור עבור הילד חוויה מיטיבה וסביבה בטוחה (Dalaney, 1998, אדר, 2004).

תמיכה במשפחות אומנה

המחקרים בתחום האומנה עוסקים בעיקר בסיבות להוצאת הילדים לאומנה ובחוייתם של ילדי האומנה והוריהם. מעטים המחקרים שעוסקים בהשפעות ובהשלכות האומנה על משפחות האומנה ורק מעטים מהם עוסקים בצרכים ובתמיכה שיש להעניק למשפחות האומנה (Murray et al, 2011; Van Holen et al, 2015).

נמצא שתמיכה הולמת ומספקת בהורי האומנה הינה דבר נחוץ ומשמעותי ביותר להצלחת האומנה, לחוויה חיובית של המשפחות והילדים ולאחזקה ארוכת טווח של משפחות האומנה בתפקידן (Van Holen et al, 2015; MacGregor et al, 2006; Gibbs & Wildfire, 2007). אמנם עיקר תפקידה של סוכנות האומנה הוא לדאוג לרווחתו של הילד אך לצורך זה עליהן לתת את הדעת ולספק תמיכה הולמת למשפחות האומנה, לחזק ולהעצים אותן שכן הן מתמודדות עם אתגרים ונטל כבד ברמה היומיומית (Murray et al, 2011).

מהמחקרים עולה כי למשפחות האומנה יש צורך בתמיכה בנושאים רבים וחשובים. בתוך כך המשפחות הביעו צורך בתמיכה רגשית ואוזן קשבת על מנת לשמור על בריאותם הנפשית והפיזית ואף דיווחו על צורך בהפוגה ומנוחה מפעם לפעם. משפחות אומנה דיווחו כי הן זקוקות לתמיכה רבה סביב הסוגיה של ההבדלים בין ילדיהם הביולוגיים לילדי האומנה, וכן לגורם מתווך בינם לבין המשפחה המולידה של ילדי האומנה ועזרה בהשפעות של הקשר והביקורים של הילדים עם משפחתם. (Murray et al, 2011; Van Holen et al, 2015). משפחות רבות הדגישו את הצורך בתמיכה וסיוע בהתמודדות ובהתנהלות שלהן סביב הבעיות הרגשיות ובעיות ההתנהגות אצל ילדי האומנה. צרכים נוספים שעלו מהמשפחות הם תמיכה והכנה לקראת הפרידה והאבל שיתמודדו איתו עם עזיבת הילד ותמיכה ועזרה בהתמודדות במצב של האשמות העלולות לעלות כלפי המשפחה האומנת. (Murray et al, 2011).

מוריי ועמיתים (2011) התייחסו לצרכי התמיכה של משפחות האומנה כפי שהם עלו ממחקרים שונים וחילקו אותם לשלוש קטגוריות:

א. שירותי תמיכה ספציפיים- תמיכה רגשית וזמינות מצד עובדים סוציאליים ואנשי מקצוע

נוספים, תמיכה במצבי משבר, סיפוק הפוגה והקלה בתוך השגרה ועוד. (Brown, 2007;)

(MacGregor et al, 2006; Hudson & Levasseur, 2002).

ב. מתן כבוד, הכרה והוקרה למשפחות בעבור התפקיד המורכב אותו מבצעות המשפחות

ובתרומתן לקהילה. הגדלת המעמד והסמכויות של המשפחות (Brown, 2007; MacGregor)

(et al, 2006; Hudson & Levasseur, 2002).

ג. שינויים ושיפורים מתמידים במדיניות, בפרקטיקה ובתמיכה, היכולים לשפר את איכות

חייהם ואת רווחתם של ילדי האומנה והמשפחות.

מרבית המחקרים העוסקים בצרכיהם של משפחות האומנה עוסקים בתמיכה מצד סוכנות האומנה ומנחת האומנה. אכן נראה כי סוכנות האומנה נתפסת ע"י המשפחות כמקור תמיכה חשוב ויעיל ולפעמים כמקור התמיכה היחיד (Van Hoken et al, 2015)). יחד עם זאת בספרות נמצאו שתי התייחסויות למקורות תמיכה נוספים: א. משפחות העידו כי תמיכה חשובה ואיכותית ניתנת להם ע"י משפחות אומנה אחרות הן בקשר ישיר בין המשפחות והן בקבוצות תמיכה מאורגנות של משפחות אומנה (Murray et al, 2011). ב. מחקר שעסק בתמיכה מקוונת עבור משפחות אומנה. מחקר זה צופה כי השימוש ברשת האינטרנט כאמצעי תמיכה ילך ויגבר עם השנים והוא טומן בחובו יתרונות והשלכות חיוביות רבות על חיי הילד והמשפחה, על כן יש להיערך לתכנון מערכת שתאפשר שימוש יעיל ואיכותי וכן להכשיר עובדים למתן מענה והתערבויות מתאימות (Finn & Kerman, 2008).

בישראל משפחות האומנה מביעות צורך בתמיכה ומרבות להסתייע בגורמים שונים. 67% מהאומנים נעזרים במידה רבה בגורמים פורמאליים כגון מנחת האומנה, אנשי טיפול וגורמי חינוך. 91% מאומנים דיווחו כי הם מסתייעים בבני המשפחה הקרובה (בן זוג/ ילדים), ו-46% מהם מקבלים סיוע מהמשפחה המורחבת (שורק, סבו- לאל ובן סימון, 2014). נראה כי מהות איכות והשפעת התמיכה מגורמים שאינם מקצועיים ופורמאליים כלפי משפחות האומנה, לא נחקרה בארץ וגם לא במקומות אחרים בעולם.

היבטים תיאורטיים

הגישה הקונטקסטואלית:

הגישה הקונטקסטואלית של בונג'רמאני נאג'י, היא מודל מקיף הבוחן מערכות יחסים ומשלב מרכיבים אישיים, מערכתיים, ובין דוריים. ע"פ גישה זו, מערכות יחסים מורכבות מארבעה מימדים:

1. מימד קיומי – מוצא, היסטוריה, אירועי חיים, מצב סוציו אקונומי, מצב בריאותי.
2. מימד אישי- תכונות ומבנה אישיות, דינאמיקה אינדיווידואלית, מחשבות, רגשות, אמונות.
3. מימד העיסקאות- הדרך בה אנשים מתקשרים, כללים, יחסי כוחות, גבולות, קואליציות, משולשים.

4. מימד האתיקה וההגינות- הדדיות, שיוויוניות בקשר, איזון הוגן בין הלתת והלקחת.

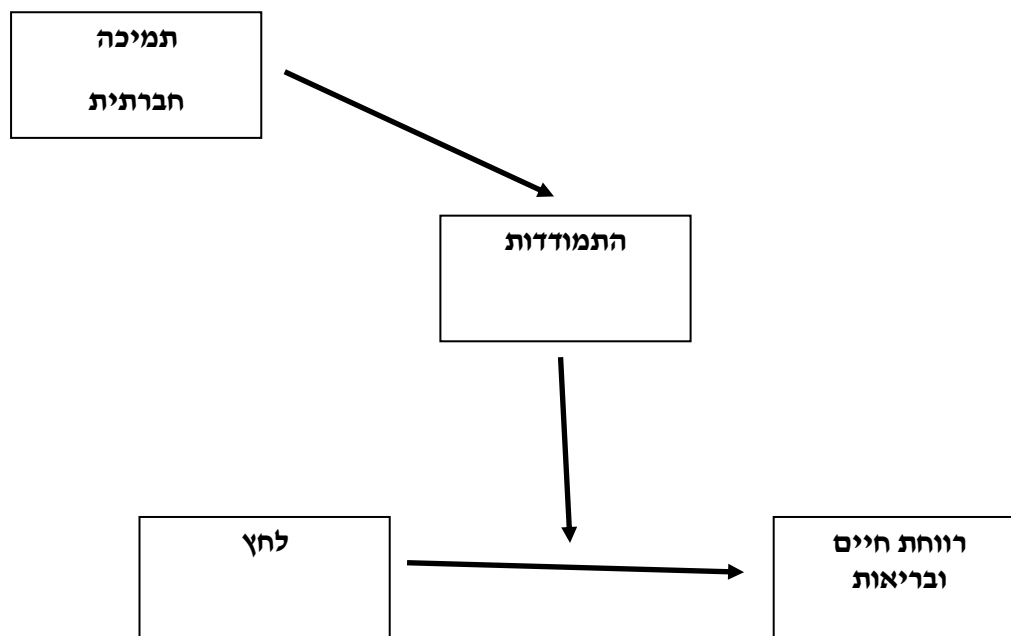
גישה זו גורסת כי אמינות, אמון, שוויון והוגנות הם המשאבים העיקריים במערכות יחסים. על פי תיאוריה זו, סימפטומים מופיעים כאשר יש חוסר איזון בהוגנות בשל חוויות של שבירת אמון ומאידך בכוחה של אתיקה והוגנות לרפא יחסים. מערכות יחסים נפתרות לא רק ע"י הבנה של התפקוד הלקוי של הפרט בתוך המערכת, אלא גם ע"י מכוונות כלפי האחר, קשב, תגובתיות, אכפתיות ודיאלוג כנה. הורה שהינו זמין רגשית לילדו, דואג לו ומספק את צרכיו השונים, בעצם מפתח בילד אמון. אמון זה שנרכש בילדות מאפשר בהמשך תקשורת בריאה ואכפתיות הדדית בין הורה לילד ומחויבות ונאמנות של הילד כלפי המשפחה. אמון זה גם מאפשר בהמשך לילד להעניק לאחרים. מאידך, חוסר אמון כתוצאה מחוסר זמינות של הורה או אי סיפוק צרכיו של הילד, מייצר תחושה של עוול, חוסר הוגנות וחוסר אמון. למעשה זהו הבסיס להיבט הבין דורי של תיאוריה זו: כל דור מביא איתו לתוך מערכת היחסים הנוכחית שלו עם ילדיו, שאריות רגשיות מן העבר הכוללות תפיסות של הוגנות או חוסר הוגנות, של אמון או חוסר אמון. כך איזון ביחסים או חוסר איזון עובר כמורשת מדור לדור לדור (Wilson, 2016).

תיאוריות של תמיכה חברתית

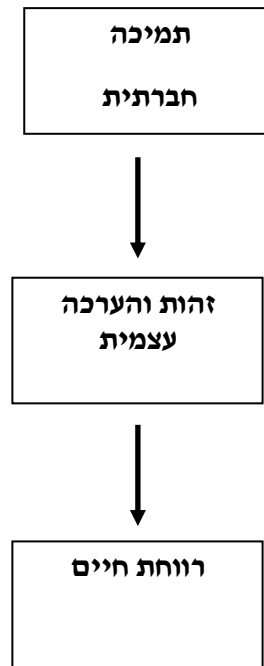
תמיכה חברתית היא אינטראקציה בינאישית, המערבת מרכיבים כגון: התייחסות רגשית (חיבה, אהדה, אמפתיה) עזרה אינסטרומנטלית (סיוע חומרי), הערכה ומתן מידע. ישנם מספר מודלים תיאורטיים העוסקים במשמעויות, בהשפעה ובהיבטים השונים של תמיכה חברתית. לאקי וכחן (2000) סקרו את התיאוריות העוסקות בתמיכה חברתית וסיווגו אותן לשלוש קבוצות ע"פ נקודות הפרספקטיבה:

- א. פרספקטיבה של לחץ והתמודדות- תיאוריות אלו עוסקות בהגנה שמספקת התמיכה החברתית מפני ההשפעות של אירועים מלחיצים על הפרט ויוצרת חיץ בין רמת לחץ גבוהה

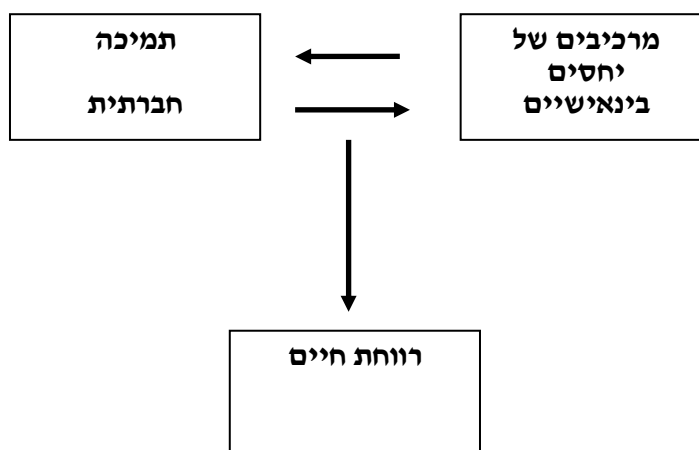
להשפעות שליליות על רווחת החיים. ע"פ מודלים אלו תמיכה חברתית מסייעת בהתמודדות ומפחיתה את ההשפעות השליליות של לחץ על רווחת הפרט ובריאותו. מעבר לכך, גם בהיעדר תמיכה בפועל, תפיסה קוגניטיבית של הפרט של זמינות של תמיכה אף מפחיתה את ההשפעות השליליות של אירועים מלחיצים על רווחת החיים.

ב. פרספקטיבה של משמעות- מודלים אלו עוסקים בתפיסה הקוגניטיבית ובמשמעות שהפרט נותן לתמיכה החברתית. הדגש במודלים אלו הוא שתפיסה של תמיכה חברתית קודם משפיעה באופן חיובי על זהות הפרט ועל ההערכה העצמית שלו גם בהיעדר לחץ ודחק. ההשפעות החיוביות של תמיכה חברתית על רווחת החיים הן משניות ומתווכות קודם ע"י הערכה עצמית גבוהה יותר והשפעה חיובית על זהות של הפרט.

ג. פרספקטיבה של יחסים- מודלים אלו שמים דגש על איכות התמיכה החברתית והיתרונות החיוביים שלה כקשורים בקשר הדוק לאיכות היחסים הבינאישיים הכוללים בתוכם מרכיבים כגון חברות, אינטימיות, ורמת קונפליקט נמוכה. ע"פ תיאוריות אלו איכות היחסים היא הגורם המכריע והמפתח להשפעה החיובית של התמיכה החברתית הן על רווחת החיים של הפרט והן על זהותו והערכתו את עצמו. (Lopez & Cooper, 2011; Lakey & Cohen, 2000).

סיכום:

שינויים דמוגרפיים, עליה בתוחלת החיים ושינויים במוסד המשפחה המודרנית, השפיעו על מקומם ותפקידם של הסבים במשפחה כמרכזיים וכמשמעותיים מאד. לרוב סבות נתפסת כחוויה חיובית ומספקת אשר יש בצידה רווחים רבים הן לסבים, הן לדור הביניים והן לנכדים.

מחקרים רבים מצביעים על יעילותה ועל איכותה החיובית של תמיכת הסבים (אינסטרומנטלית ורגשית) כלפי המשפחה בעיקר על רקע מצבי דחק. יחד עם זאת לתמיכה זו עלולות להיות גם השלכות שליליות.

סבות חורגת לנכדים שאינם ביולוגיים הינה מצב מורכב אשר נחקר במשפחות בהן התרחשו גירושין ונישואין מחדש וכן במשפחות עם ילדים מאומצים. נמצא כי לסבות החורגת המממשת את תפקיד הסבות, יש פוטנציאל מיטיב מאד עבור המשפחה והיא מאפשרת הסתגלות והתמודדות טובה יותר של המשפחה בכלל ושל הנכד בפרט. נראה גם כי לסבים החורגים יש בהחלט אפשרות לפתח תחושה של חיבור רגשי עמוק וקשר איכותי גם עם נכדים שאינם ביולוגיים.

אומנה היא מצב בו ילד מטופל במשפחה אחרת ממשפחתו המולידה במצבים בהם יש סיכון וסכנה וחוסר אפשרות של הילד לגדול בבית הוריו. אומנה היא מצב מורכב ומאתגר הנושא בחובו קשיים רבים הן בשל המאפיינים המורכבים של ילדי האומנה והן בשל ההשפעות שיש לאומנה על חייה של משפחת האומנה.

ילדי האומנה מתאפיינים בבעיות רגשיות, התנהגותיות ואף בריאותיות. רבות מן הבעיות טמונות ברקע הקשה של הילד הכולל בתוכו הזנחה, התעללות, ועוד. מעבר לכך, מציאות של אומנה היא מציאות קשה ומרכבת עבור הילד והיא נושאת בחובה מטענים וקונפליקטים רבים. הילד מתקשה לקבל את העובדה שאינו גדל בחיק הוריו, הוא מתקשה להיקשר ולתת אמון בהורי האומנה, הוא מתמודד עם תחושות של האשמה עצמית והוא עסוק בקונפליקטים של נאמנות, שייכות וזהות. כל אלו מייצרים עומס רגשי הבא לידי ביטוי בהתנהגויות קשות אשר משפחת האומנה נדרשת להכיל.

בתוך כך משפחות אומנה מדווחות על צרכי תמיכה רבים: צרכים של תמיכה רגשית, צרכים אינסטרומנטליים, צרכים של הערכה והוקרה וצרכים מערכתיים. צרכים אלו והאופן שהן באים לידי מימוש נבחנו בעיקר ביחסים הפורמאליים ובשירות שמעניקה סוכנות האומנה למשפחות.

בישראל, עולה כי 91% מהמשפחות מקבלות תמיכה גם מגורמים שאינם פורמאליים. בתוך כך 46% מהמשפחות דיווחו על תמיכה ממשפחתם המורחבת. נראה כי אין מחקר אשר בחן את איכותה והשלכותיה של תמיכה זו ומחקר זה הינו הראשון שנוגע בסוגיה זו ובהשלכותיה.

במחקר זה ייבחנו יחסיהם ועמדותיהם של הורים של הורי אומנה אשר הפכו לסבים חורגים של ילדי האומנה, מנקודת מבטם של האומנים. מחקר זה מבקש לבחון הן את חוויתם של האומנים ואת תמיכת הסבים בהם, והן את יחסם של הסבים כלפי ילדי האומנה ואת ההשפעות וההשלכות שיש למרכיבים אלו.

בתוך כך המחקר ינתח את תפקודם ועמדותיהם של סבים על פי הספרות המחקרית, על פי התיאוריה הקונטקסטואלית של נאג'י, ועל פי מודלים העוסקים בפרספקטיבות שונות של תמיכה חברתית.

שיטה

שיטת המחקר בעבודה זו הינה איכותנית. נראה כי שיטת המחקר האיכותני מתאימה למחקר הנוכחי שכן מטרת המחקר האיכותני איננה לגלות את המציאות, שהרי אין מציאות אנושית אחת ומוחלטת, כי אם לחקור פרשנויות שונות של אותה מציאות (צבר בן יהושוע, 2001). המחקר האיכותני מאפשר להבין את המציאות השונה אצל אנשים שונים ולהכיר את נקודות הראות של הנחקרים וכיצד הם מבינים את הדברים. לפי התפיסה האיכותנית, מטרת המחקר היא הבנה מעמיקה ומפורטת של חוויות ומשמעויות שדרכם מפרשים אנשים תופעה מסוימת. מחקר מסוג זה מבקש באמצעות חשיפת המילים והצגתן המהימנה, לגעת בסיפורים של הנחקרים במשמעות שהם נותנים למילותיהם ולחוויות הגלומות בהם (שקדי, 2004). המחקר האיכותני עוסק בהבנת תופעות באופן הוליסטי, על ידי בחינת תהליכים, אינטראקציות, קשרי גומלין ומשמעויות (צבר בן יהושוע, 2001). המחקר האיכותני הוא תיאורי, עוסק בתהליך, בחוויה, בסיפור ולא בתוצאה או בתוצר.

לפיכך, מטרת המחקר הנוכחי הינה לתאר כיצד חווים הורי אומנה את תמיכתם ואת יחסם של הוריהם כלפיהם כאומנים וכלפי ילדי האומנה, וכן לברר באיזה אופן חוויה זו משפיעה על תפקודם כהורי אומנה ועל חייהם בכלל. במחקר זה החוקרת מבקשת לגעת ביחסים הייחודיים של האומנים עם הוריהם, בחוויה האישית ובפרשנות של כל נחקר, להבין לפרטים מהם המרכיבים שמעצבים את החוויה וכיצד הם משפיעים עליה.

המחקר התבצע בגישה הפנומנולוגית. מחקר פנומנולוגי מבקש להיכנס לשדה ההכרה של המשתתפים בו ולבחון כיצד הם חווים, חיים ומציגים התנסות מסוימת. על פי תפיסה זו, להתנסות האנושית משמעות בעבור מי שחוה אותה, הקודמת לכל פרשנות או תיאוריה והיא נתפסת כמקור משמעותי של ידע (מוסטקס, 1984 בתוך פרל ופלד, 2005). בגישה זו החוקר שואף לחקור את משמעות החוויה עבור הנחקרים ואת מקומה בחיי היומיום שלהם. במחקר מעין זה החוקר מהווה חלק בלתי נפרד מהחקירה והוא בעצמו מהווה את הכלי לקליטת המורכבות של החוויה. יחד עם זה, האתגר הניצב בפני החוקר הוא היכולת להיות מעורב, קרוב ואמפאטי ויחד עם זאת להיות מוכן ופתוח לקבל ממצאים הנבדלים מניסיונו האישי ולהפריד את עצמו מהסיטואציה הנחקרת במטרה להבין באופן מדויק יותר את המשמעויות של החוויה. החוקר חייב להיות חלק מהעולם הנחקר ויחד עם זאת להישאר מופרד ממנו (שקדי, 2004).

נושא המחקר הינו קרוב לליבה של החוקרת הן מהצד המקצועי והן מהצד האישי. בפן המקצועי החוקרת עוסקת בתחום האומנה ומלווה משפחות וילדי אומנה. במסגרת זו החוקרת חשופה לקשיים

ולתמודדויות של משפחות האומנה וערה למשמעות העצומה ולהשפעות שיש למערכת התמיכה על האומנים ועל איכות האומנה. מתוך המקום הזה החוקרת סבורה כי נושא זה ראוי לחקירה ולהעמקה, שכן יש לו השלכות, משמעויות והשפעה רבה על תפקוד האומנים ועל ילדי האומנה. מתוך הניסיון המקצועי החוקרת חשה כי משפחות האומנה המתמודדות עם אתגר קשה וחשוב, ראויות לקבל במה מחקרית אשר תבין ותנתח את חוויתם כמקבלי תמיכה מסביבתם, ובראש ובראשונה מהוריהם. בפן האישי החוקרת הינה אישה המגדלת ילדים צעירים ומנהלת מערכת יחסים עם הוריה והם אף מהווים סבים פעילים לילדיה. החוקרת מתמודדת עם אתגרי היום מול ילדיה ובתוך כך ערה למשמעות החשובה שיש לתמיכתם של הוריה בה ולמה שהוריה מהווים עבורה כאם ועבור ילדיה. מתוך המקום הזה החוקרת סבורה כי מערכת היחסים עם הסבים היא מרכיב אינטגרלי ומשמעותי בהתמודדות היומיומית של דור הביניים ובחייהם של הנכדים, ורואה לנכון להבין את מקומה של מערכת יחסים זו בהקשר של התמודדות עם אומנה ובקשר עם ילדי האומנה.

אוכלוסיית המחקר:

המחקר כולל שישה ראיונות עם משתתפות אשר עונות לקריטריונים הבאים:

מהוות אימהות אומנה (לא אומנת קרובים) לילד אחד לפחות.

יש להן ותק באומנה של שנתיים לפחות.

נשואות

הוריהן בין החיים.

יש להן לפחות שני ילדים ביולוגיים בני ארבע ומעלה.

גילו של ילד האומנה גדול מארבע שנים וקטן משמונה עשרה.

אומנה של ילד שאינו מוגדר כבעל צרכים מיוחדים.

המשתתפות במחקר:

שם המשתתפת (בדוי)	גיל המשתתפת	שם ילד האומנה (בדוי)	גיל ילד האומנה	ותק באומנה
מיכל	57	מתן	15	8 שנים
עינת	40	ליאור	5	5 שנים
לימור	53	בניה	10	5 שנים

יפעת	36	בת אל	16	6 שנים
צביה	37	יוסף	5	4 שנים
חגית	51	איתן	8	7 שנים

שיטת הדגימה:

שיטת המדגם במחקר זה היא מסוג המדגם המכוון. זוהי שיטת מדגם לא הסתברותית בה החוקר בוחר את המרואיינים אשר יתאימו למחקר וייצגו בצורה הטובה ביותר את החוויה הנחקרת. בשיטה זו יש בחירה מכוונת של משתתפים בעלי מאפיינים ייחודיים הרלוונטיים למחקר באופן ספציפי (שקדי, 2004).

כדי למנוע הטיות הקשורות בגורמים שקשורים במגדר של המשתתפים, החוקרת בחרה להתמקד לראיין אימהות אומנה בלבד, אשר יתייחסו למחקר ביחס להורים שלהן. בתוך כך החוקרת פנתה לעובדות סוציאליות מתחום האומנה, המכירות היטב את משפחות האומנה אשר הן מלוות, וביקשה את עזרתן במציאת משפחות אומנה אשר ייצגו בצורה טובה את החוויה על מורכבויותיה ושלל מימדיה. בתוך כך החוקרת ביקשה לדגום משפחות אומנה העונות לקריטריונים של אוכלוסיית המחקר כלומר שיש להן ותק באומנה, שיש להן ילדים ביולוגיים כך שניתן להשוות את יחס הסבים אליהם ואל ילד האומנה, ושילד האומנה מספיק בוגר כדי שתהיה אפשרות לנהל איתו קשר אישי ומשמעותי. מעבר לכך החוקרת חיפשה משפחות המנהלות קשר בעל עניין עם הסבים, ושהסבים מהווים גורם משמעותי ומעורב בחייהם ובחיי ילדיהם. בנוסף החוקרת ביקשה לראיין אימהות אומנה אשר באופיין מסוגלות לשתף בהרחבה, בעומק ובאותנטיות בחוויה שלהן, וכן אימהות אשר יש להן מוטיבציה להשתתף במחקר מעין זה ומוצאות בכך חשיבות וערך.

איסוף הנתונים:

איסוף הנתונים ואיתור המשתתפות התבצע בעזרתן האדיבה של מנחות אומנה ממכון סאמיט ובראשן מנהלת שירות האומנה אשר נתנה לי את הסכמתה לפנות למנחות בכתב ובעל פה, להסביר להן את רציונאל המחקר ולבקש את עזרתן במציאת משתתפות (נספח 1,2). מנחות האומנה פנו אל החוקרת והציעו משפחות העונות על הקריטריונים של המחקר, בשיחה טלפונית איתן החוקרת קיבלה מעט רקע ונתונים אודות המשפחה ובמידה וזה היה נראה מתאים, המנחה פנתה בבקשה לאימהות האומנה

להשתתף במחקר. במידה והן הסכימו, החוקרת פנתה אל האם בשיחה טלפונית, הסבירה לה על המחקר עם דגש על שמירת חסיונה וחיסיון המשפחה וילד האומנה, כמו כן החוקרת הסבירה לה גם מה המחקר דורש ממנה. במידה והדברים התקבלו, נקבע מועד ומקום לראיון באופן שיהיה הכי קל, נעים ונגיש עבור המשתתפת. בתוך כך ארבעה מן הראיונות התקיימו בבית המשתתפות ושניים מהם בבתי קפה.

כלי המחקר:

כלי המחקר הוא ראיון אישי. כלי מחקר זה מאפשר להיכנס לעומק חוויתם של המשתתפים על מימדיה השונים. בבסיס הראיון עומד הרצון, להבין את החוויה ואת המשמעות שמייחסים לה. בנוסף, האווירה האישית והאינטימית הנוצרת במהלך הראיון מאפשרת היבט רחב ועמוק יותר על החוויה ומעלה את הסיכוי לפתיחות של המרואיין.

במחקר זה נערכו ראיונות אישיים חצי מובנים עם שאלות מוכנות מראש (נספח 3). במהלך הראיון, בהתאם להתפתחותו והתכנים שעלו בו, החוקרת שינתה את סדר השאלות ואף הוסיפה שאלות של הרחבה, הבהרה והדגמה במידת הצורך.

הראיונות עסקו ברקע לאומנה, בהתמודדויות ובאתגרים של האומנים בתוך האומנה, בצרכים שלהם, ביחסים עם הסבים בכלל ועם ילדי האומנה בפרט, בתמיכה שמקבלים האומנים מהוריהם ובהשפעות וההשלכות שיש ליחסים ולתמיכה על חייהם של האומנים ועל ילדי האומנה.

ניתוח הנתונים:

כל הראיונות הוקלטו, שוקלטו ועברו הגהה חוזרת מול ההקלטה. לפני הניתוח הפורמאלי, החוקרת שהתה מספר ימים במחיצת הטקסטים, קראה שוב ושוב את השקלוטים ועברה תהליך של העמקה, דיוק וחיזוק הפרשנויות וההבנות העולות ממנו (דושניק, 2011). הניתוח הפורמאלי התחיל **באיתור** של יחידות בעלות משמעות- מילים, משפטים, ופסקאות בעלות משמעות.

בשלב השני **מיינו** יחידות המשמעות לכדי **קטגוריות** על פי ההקשרים הרעיוניים בניהם. בשלב השלישי מיינו הקטגוריות **לקטגוריות על או תמות** לפי תוכן ורעיונות משותפים או קשורים (קוסנר, 2009).

כל תהליך ניתוח השיקלוטים מופה באמצעות שימוש בצבעים שונים המייצגים קטגוריות שונות.

ניתוח זה עבר לקולגה מתחום האומנה והתנהל דיון חוזר אודותיו בין החוקרת לבינה. התמות הנבחרות מוצגות בדוח מסכם, תוך הצגת ציטוטים רבים מתוך הראיונות המבססים את הרעיון המרכזי של התמה. בשלב הסופי נערך דיון אודות הממצאים ובחינתם על פי הספרות התיאורטית וכן בחינת תרומתו של המחקר, חסרונותיו, והצעות להמשך מחקר בנושא.

אמינות המחקר:

כדי להגביר את אמינות המחקר החוקרת עשתה כל שביכולתה על מנת ליצור בראיונות אוירה נעימה, פתוחה, מכבדת ולא שיפוטית על מנת שהמשתתפות יביעו את חוויתם בצורה הפתוחה והאותנטית ביותר.

החוקרת כיוונה את המשתתפים להרחיב ולהעמיק את החוויה ולשתף באספקטים השונים שלה- עובדות, רגשות, עמדות, השלכות, תהליכים, מורכבויות ועוד.

כיון שמדובר בנושא שנחקר בפעם הראשונה, החוקרת הגיעה לראיונות ממקום נקי, סקרן ונטול ציפיות. עובדה זו מוסיפה לאמינות המחקר ומפחיתה את החשש מהטיית הממצאים לפי ידע קודם. החוקרת לא ראינה משפחות אומנה אשר היה לה קשר מקצועי או הכרות איתן על מנת לנטרל רשמים, מטענים וחוויות קודמות שיש לחוקרת עם המשפחות.

לאורך המחקר התבצע תהליך רפלקטיבי בו החוקרת נתנה את דעתה על הרשמים והרגשות שעלו בה בעקבות הראיונות, תוך שימת דגש למטען האישי אותו היא נושאת ומשפיע על החוויה שלה ועל הפרשנות שלה (דושניק 2011). תהליך זה אפשר התבוננות על התהליך אותו עוברת החוקרת והפרדה מקסימאלית של המקום האישי והמקצועי שלה מממצאי המחקר.

כדי להגביר את אמינות המחקר, תמלול הראיונות וניתוח הממצאים הועבר לקולגה של החוקרת מתחום האומנה והתקיים דיון משותף באשר לרשמים.

בממצאי המחקר מוצגים ציטוטים רבים מתוך הראיונות על מנת לבסס במידה רבה את ניתוח הממצאים ואת התמות העולות ממנו.

אתיקת המחקר:

הראיונות התבצעו רק לאחר אישור של וועדת אתיקה (נספח 4).

לכל המשתתפות במחקר הובטח חיסיון ואנונימיות. שמות המשתתפות שונו לשמות בדויים וכן שונו מרכיבים נוספים העלולים לחשוף את זהותם של המשתתפים.

לפני כל ראיון החוקרת הציגה באופן גלוי בפני המשתתפים את נושאו של המחקר ומטרתו (נספח 5). הובהר למרואיינות כי יש באפשרותן להפסיק את הראיון בכל שלב ואף לקבל את חומר ההקלטה, את הטקסט המתומלל ואת הדוח הסופי.

המשתתפות חתמו על טופס הסכמה מדעת, בו מפורטים הדברים הנ"ל (נספח 6).

ממצאים:

בפרק זה אציג את הממצאים אשר עלו מן הראיונות במסגרת של ארבע תמות עיקריות בתוך התמות ישנן מספר קטגוריות משנה:

תמה ראשונה: יחס הסבים כלפי ילד האומנה

- קטגוריה 1: גילויי חיבה וקבלה
- קטגוריה 2: הכלת סגנון הסבות על ילד האומנה
- קטגוריה 3: קשיים של הסבים מול ילד האומנה

תמה שנייה: הסבים והאומנים

- קטגוריה 1: התנגדות הסבים לאומנה ושינוי עמדתם
- קטגוריה 2: גילויי עזרה ותמיכה באומנים
- קטגוריה 3: משמעות יחס הסבים עבור האומנים
- קטגוריה 4: האומנה כהמשכיות של ערכי הסבים

תמה שלישית: יחס ילד האומנה אל הסבים

- קטגוריה 1: ביטויים של הקשר מצד הילד
- קטגוריה 2: משמעות הקשר ותרומתו עבור הילד

תמה רביעית: משמעות האומנה עבור הסבים

תמה ראשונה- יחס הסבים כלפי ילד האומנה

תמה זו עוסקת בכל מה שקשור ביחס הסבים אל ילדי האומנה.

גילויי חיבה וקבלה

כל המרואיינות תיארו יחס חיובי וחם מצד הסבים כלפי ילד האומנה. מהתיאור עולה כי הסבים מקבלים את ילד האומנה ומשקיעים בו תשומת לב ויחס מיטיב. המרואיינות תיארו סיטואציות שיש בהן גילויי חיבה ושניתן לראות דרכן זיקה, אכפתיות ואף קשר רגשי ואהבה כלפי הילד.

חגית מספרת על הבילויים של אמה עם איתן ועל יחסה החם אליו:

"אמא שלי מוציאה אותנו לימי כיף, קונה לו ארוחת צהריים וכל מיני קשקושים, צריך לראות

את הקשר הזה כדי להבין כמה היא אוהבת אותו. חיבוקים, נשיקות, אוכל חם... היא יודעת

שאינן אוהב בנות ולא משנה מה יהיה וכמה הבנות יעלו היא תמיד תקנה ותדאג שלאיתן יהיה בנות וכל שנה יהיה שם בנות על השולחן!!!

מיכל מתארת גם חיבור רגשי יוצא דופן ומיוחד בין אביה לתמיר :

"תמיר יכול לנסוע אליהם בחופש, לשהות אצלם כמה ימים וללכת לבלות. אבא שלי התחבר אליו רגשית, הם הולכים בחופשים לסרטים יחד, אוכלים במקדונלדס, אחד על אחד ... זה הרבה יותר ממה שאפשר להגיד על היחס של אבא שלי להרבה אנשים אחרים".

צביה תיארה סיטואציה בה אביה הפגין מחווה כנה של חום וקרבה כלפי יוסף :

"לא מזמן ההורים שלי היו פה בשבת. הסעודה היתה ארוכה, הילדים קמו מהשולחן ויוסף נרדם על הספה, פתאום ראיתי את אבא שלי ניגש אליו, יושב לידו ומלטף אותו בחמימות כזו, מסתכל עליו במבט אוהב, כמו נכד לכל דבר".

לימור תיארה סיטואציה של רגישות ואכפתיות מיוחדת כלפי בניה לאור סיטואציות מורכבות שהוא חווה כילד אומנה :

"הוא רצה לנסוע לאמא שלו לחג וזה לא היה נכון, זה לא היה מתאים, החלטנו שהוא לא נוסע והוא מאד מאד כעס. סיפרתי את זה לאמא שלי. בראש השנה, בניה נכנס אליה הביתה והיא לוקחת אותו ואומרת לו "תקשיב, אני נותנת לך מתנה, זה רק לך, אל תספר לאף אחד, זה רק בשבילך" וחיבקה אותו ונישקה אותו. את מבינה?! היא רגישה אליו, היא אוהבת אותו!"

חמש מרואיינות אמרו כי ילד האומנה נספר על ידי הוריהן כאחד הנכדים וזהו עבורן ביטוי לקבלתו המוחלטת ולתפיסת תפקידם כסבים לכל דבר עבור ילד האומנה. כך תיארה זאת צביה :

"כשאמא שלי מגיעה היא ניגשת אליו כמו אל כל ילד רגיל, היא מחבקת אותו, מאכילה אותו. תמיד כשהם מחלקים משהו, ברור שהם יתנו גם לו! אין דבר כזה שהוא יעמוד בצד ... היא קנתה לכולם מכנסיים לחג, אז היא קנתה גם לו, היא קנתה לכל הקטנים כובעים אז היא כמובן קנתה לו.. אם הוא לא מרגיש טוב והלכתי איתו לרופא היא מיד תתקשר ותשאל מה איתו מה הרופא אמר".

הכלת סגנון הסבות של הסבים על ילד האומנה

במהלך הראיון המרואיינות תיארו את סגנון הסבות הספציפי של הוריהן וכיצד היא באה לידי ביטוי באופן כללי, עבור ילדיהן הביולוגיים. המראיינות הציגו סגנונות שונים של סבות ותפיסות שונות של התפקיד. כאשר המרואיינות תיארו את הקשר בין הסבים לילד האומנה עלה כי הסבים הכילו את סגנון הסבות הייחודי שלהם גם כלפי ילדי האומנה. ממצא זה מבטא באופן חזק כי הקשר בין הסב לילד האומנה הוא לא רק קשר חיובי וחם ברמה האנושית, אלא קשר בו הסבים רואים את עצמם כסבים של הילד והם ממשים את תפקידם כסבים מולו. ממצא מבטא קבלה וזיקה באופן עוצמתי:

עינת מתארת את סגנון הסבות של אמה וכיצד הוא בא לידי ביטוי עם ליאור:

אמא שלי אשה מאד חינוכית, מעמיקה. היא גם גידלה אותנו ככה, המון מחשבה על כל דבר, הכל עם עומק. וגם כסבתא היא כזאת. מאד מתעניינת בהתפתחות של הילדים, מתעניינת, שואלת. מאד מאד. הילדים מספרים לה המון חוויות. אמא שלי משחקת איתם, מספרת להם סיפורים, והיא מדווחת לי במה כל אחד הצליח ובמה לא...
הקטע הזה עם ליאור אפילו בולט יותר, היא כל הזמן מאירה לי נקודות, היא מאד שמה לב למקום הרגשי שלו, היא יודעת כל הזמן באיזה שלב התפתחותי הוא נמצא ועם מה הוא מתמודד והיא מתייחסת לזה".

צביה מתארת את הסבות של אימה ואת היחס ליוסף:

" אמא שלי דבר ראשון, דבר ראשון היא מחנכת את הילדים. אמא שלי אישה חינוכית וכך היא רואה את התפקיד שלה כסבתא. היא מעירה להם על כל מיני דברים. אם הילד שלי אומר לי "אבל אמא.. אולי.." אמא שלי מזדעזעת ואומרת לו "מה זה?? עם אמא לא מתווכחים!!!"...
היא רואה את יוסף ואומרת: "אל תיגע! בלי ידיים! תביא טישו!" ואומרת לי "צביה, את צריכה לדאוג שהוא לא יכניס ידיים לפה!"

מיכל מתארת נקודה בולטת בסבות של אביה ואת הכלתה על תמיר:

"קו פרשת המים של אבא שלי לגבי הנכדים זה מי מצליח בלימודים... הם עוקבים בסוף סמסטר ומבקשים לראות את התעודה ואם זו תעודה מצטיינת אתה מקבל הזמנה למסעדה

או משהו. מי שמצליח בלימודים הוא ראוי להערכה ומי שכושל בלימודים ראוי לבוז. אז מתן היה בצד של הטובים, וזה יצר אהדה גדולה ויחס חם של אבא שלי כלפיו"

לימור מספרת על אישיותה של אמה וכיצד הוא בא לידי ביטוי מול בניה :

"אמא שלי אישה מאד חמה, אם יש משהו שהיא חזקה בו זה שהיא מאד מאד חמה. באופייה היא בן אדם מאד חם, גם בתור אמא היא הפנתה אלינו חום, כלפי הנכדים התפרץ חום ללא תנאי, כשנולד נכד זה שיכרון חושים...זו לא סבתא שמוציאה את הילדים או שתשב איתם באופן אישי לשיחה צפופה. זו יותר סבתא שמבשלת, מעניקה חום, האוכל שלה הוא הכי טעים ודרך הבישולים היא מפנקת, מעניקה חום... היה איזה יום סבתות בכיתה של בניה ואמא שלי באה, הכינה לביבות לכל הילדים, את הלבבות שבניה אוהב, היא סיפרה סיפורים, התגייסה לזה לגמרי. היא היתה שם בשבילו, הכל היה בסדר, היה מדהים"

יפעת מתארת את הסבות של הוריה ואת היחס לבת אל :

"ההורים שלי הם סבא וסבתא מאד אוהבים ומלאים. הם מאד אוהבים את תפקיד הסבא והסבתא שהוא בלי עול החינוך, מאד אוהבים את התפקיד הזה. כיף להם שהילדים באים נהנים עושים בלגן אבל בסוף גם הולכים. הם מאד אוהבים לקנות מתנות וחשוב להם לקנות מתנות שמכוונות למה שהילד רוצה, הם משקיעים במתנות הרבה מחשבה, והם כאלו סבא וסבתא לבת אל ללא הבדל. היא מקבלת מהם כסף ומתנות ואטרקציות אבל בעיקר חום ואהבה. הם מחמיאים לה המון וקונים לה מתנות מיוחדות לפי מה שהיא רוצה או צריכה, כאילו דרך המתנות רואים שהם חושבים עליה באופן אישי"

קשיים של הסבים מול ילד האומנה

על אף היחס החיובי, גילויי החיבה וקבלת הנכדים, שלוש מתוך המרואיינות תיארו מערכת יחסים שהיא מורכבת. מערכת יחסים אשר לצד האהבה והקבלה ישנם גם רגעים של קושי. נראה כי כאשר עולה קושי מול ילד האומנה, הקבלה שלו עשויה להתערער ומתגלים סדקים במחויבות של הסבים כלפיו. חשוב לציין כי קשיים אלו תופסים מקום קטן ביחס לתחושת האהבה והקבלה של הסבים. הנשים תיארו קושי אשר נובע מההתמודדות עם המאפיינים הרווחים של ילדי האומנה- תזזיתיות, חוסר שקט והתפרצויות זעם :

עינת :

"זה לא תמיד קל לה.. כל הסערות הרגשיות שלו. היא אשכנזייה והבית שלה צריך להיות מתוקתק. הוא שבר לה את העציץ של הסחלב וזה קשה לה, זה לא פשוט לה. ובכל זאת היא סופגת ושותקת. היא מחזיקה את עצמה כי היא אישה מאד חינוכית."

מיכל :

"תמיר הוא תנועתי מאד, יש לו עצבנות כזו, והיא לא יכולה לסבול את זה. תלך! תיזהר! הפירוורים!! את יודעת... יש לי אחיינית בערך בת גילו שנמצאת שם שבועות ארוכים בחופש, אבל תמיר לא יכול כי אמא שלי לא יכולה לשאת שהוא יהיה בבית יותר משבוע שלם כי זה כל הזמן לנקות אחריו ולרוץ אחריו"

לימור :

"היתה פעם שהשארתי אותה עם בניה וזו היתה קטסטרופת עולם, בכי וצעקות. הוא לא הסכים לעשות משהו, סתם כי לא בא לו, וזה עלה לכעסים איומים. וזה היה אירוע שאמר לי אי אפשר, אני לא באמת יכולה להיעזר בה בעניין הזה, הגענו להסכמה לא מדוברת שגם לנו וגם לה, עדיף לקחת בייביסיטר."

לימור גם ציינה שהקושי מול ילד האומנה לא נובע רק בשל ההתנהגויות והמאפיינים שלו, אלא נובע גם ממקום דואג ומגונן כלפיה, כלומר כלפי הבת שלהם. אם הוריה רואים בילד גורם אשר מערים עליה קושי אז יחסם כלפיו מתערער משתנה :

"זו עבודה, זו עבודה, זו עבודה מולם.. הם רגילים אליו ומקבלים אותו אבל היחס הזה כל כך רגיש והוא עשוי להתערער בשנייה. אם הם רק ידעו שהוא מערים עלי איזה קושי, מיד יצאו הקולות של "בשביל מה? ולמה את צריכה את זה?"

תמה שנייה- הסבים והאומנים

תמה זו עוסקת בכל מה שקשור ליחס הסבים כלפי האומנים ביחס לאומנה.

התנגדות הסבים לאומנה ובהמשך שינוי עמדתם

המרואיינות תיארו את תגובתם של הוריהן כאשר נתבשרו על עניין האומנה. חמש מתוך המרואיינות תיארו אמירות של התנגדות לאומנה וחוסר תמיכה בהחלטה. נראה כי אצל כולן ההתנגדות נבעה ממקום מגוון ודואג ומהחשש שביתם מעמיסה קושי על עצמה ועל משפחתה, ולוקחת על עצמה אתגר אשר עלולות להיות לו השלכות לא פשוטות על המרקם המשפחתי. יחד עם זאת, כולן תיארו תהליך של שינוי היחס: ברגע שהיה ברור לסבים כי האומנים נחושים בדעתם בעניין, שהם שלמים עם ההחלטה והם בכל מקרה הופכים להורי אומנה, יחס הסבים התהפך ומכאן והלאה הן חוו תמיכה רבה, התגייסות וקבלה:

חגית:

"לא התייעצנו עם ההורים שלי, לא התייעצנו. הודענו למשפחה. אמא שלי ישר אמרה "בשביל מה את צריכה את זה?", יש לך שלושה ילדים משלך.. ומה יהיה אם תיכנסו להריון שוב?, בשביל מה את צריכה את הכאב ראש הזה?" אמרתי לה "זה מה שהחלטנו וזהו" זה לא היה נושא לדיון או ויכוח או שכל אחד יביע דעה. ידעתי שאמא שלי תגיב ככה, ככה היא, מגיבה מהבטן ואז זה עובר לה, היא נהיית בן אדם אחר. ובאמת מהרגע שהוא בא הוא התקבל לחלוטין. ביום שהבאנו אותו מהקלט בדרום, דבר ראשון הבאנו אותו להורים שלי."

מיכל:

"הודענו להם והם התנגדו. יש להם חברים מהדור שלהם שלקחו ילדת אומנה לפני חמישים שנה ובחוויה שלהם זה כישלון, כי הנערה הזו גדלה עם הילדים הביולוגיים אבל הילדים הביולוגיים כולם מוצלחים והיא כשלה בחייה, לא למדה, התחתנה עם איש לא מפרנס והם תומכים בה עד היום. מכיוון שכך, ההורים שלי ראו בכך דבר שנועד להיכשל והתנגדו לזה. תראי, הטעוניהם שלהם לא היו מופרכים... לא שמחתי על ההתנגדות שלהם אבל זו לא פעם ראשונה שחוויתי התנגדות מצידם. לזכותם של ההורים שלי יאמר שהניסיון מראה שכשקיבלתי ההחלטה אחרי זמן הם מפנימים שזה המצב והם משנים את גישתם לגמרי. אותו דבר עם האומנה, הם הבינו שזו עובדה, אז הם השלימו ונתנו לזה את כל מה שהם יכלו."

יפעת:

התייעצנו ברמת "שמענו את דעתם", אני לא חושבת שזה היה.. ידענו שבסוף זה צריך להיקבע רק לפי התחושה שלנו. כל שיקול לכאן ולכאן בסוף יתגמד למול הרגש. ידענו שזו צריכה להיות החלטה רגשית אינטואיטיבית ולא מהשכל. אמא שלי היתה מאד עסוקה בלהאיר את ענינו בשיקולים שכליים- על כל הקשיים שעלולים להיות, על הקושי של הילדים שלנו, על המורכבות של להכניס נערה מתבגרת הביתה. הם לא התנגדו, הם מאד האירו את ענינו על הקשיים. אותי זה קצת עיצבן, קשה לי שאמא שלי מגוננת עלי, זה מעצבן אותי. אבל גם להם היה ברור שבשלב כל שהוא זה לא באמת היה נתון לשאלה... ומהרגע שבת אל נכנסה היא הפכה להיות נכדה לכל דבר."

שתיים מהמראיינות תיארו אף חוויה של קושי לספר להורים וחשש מתגובתם:

צביה:

"פחדתי מאד לשתף אותם ברצון לאומנה. ידעתי שהם יגיבו בצורה מאד לא.. כי יש לי כבר מספיק ילדים. ידעתי שנושא האומנה יהיה לה, לאמא שלי, קשה לקבל. סיפרתי לה כבר כשקבענו שעובדת סוציאלית תבוא לבדוק אותנו. היא באמת אמרה "תגידי לי את נורמאלית? מה את עושה? את יודעת מה את הולכת לעשות? איך יש לך כוח? תתייעצי, תשאל, אל תעשי שטויות, תחשבי על מה שאת עושה!" היה לה קשה בשבילי..

אמא שלי ממש לא רצתה את האומנה, לאבא שלי בכלל לא סיפרנו כי ידעתי שהוא לא ירצה. למה להכניס ילד נוסף לבית? הוא דואג לי, דואג לילדים. ואז אמא שלי הלכה לדבר עם אבא שלי והוא קיבל את זה מאד קשה. מבחינתו אנחנו משוגעים, מה אנחנו עושים? מה זה הרעיונות אלו?

ככה טפטפנו להם את זה לאט לאט, וכשהודענו להם סופית שמגיע ילד הם היו במקום של הערכה והתרגשות מאד מאד מאד. הביקורת הייתה בשיחה הראשונה והשנייה, וזה לשמחתי עבר להם. ברגע שהם הבינו שאני נחושה במה שאני רוצה, אז הם חייבים להתחבר, הם לא יכולים להיות בהתנגדות איתי."

לימור:

"לא ממש התייעצנו, יותר אמרנו. בכלל שלחתי את בעלי לדבר איתם, הוא הלך איזה ערב באופן מיוחד. הרגיש לנו יותר נכון שזה יבוא ממנו, יכול להיות באמת שברחתי מהסיטואציה.

אבא שלי אמר בשביל מה אתם צריכים? יהיה לכם מאד קשה. אבא שלי לא מתלהם, הוא מדבר מאד מאד בנחת. בעלי דיבר ואמר לאבא שלי תשמע זה מה שהחלטנו, זה מה שאנחנו עושים, וזהו וזה לא פשוט..

תראי, אבא שלי שהרגשתי מצידו המון המון התנגדות בהתחלה, דווקא עם אבא שלי אני מרגישה הכי מין דבר כזה שהוא שלנו, הוא ממש אחד מהנכדים."

גילויי עזרה ותמיכה באומנים

מעבר לקבלת האומנה והיחס החיובי כלפי לילד האומנה, כל המרואיינות תיארו גילויי עזרה כלפיהם בכל מה שקשור להתמודדות שלהם כאומנים. בתוך כך המרואיינות תיארו עזרה בעניינים כספיים וטכניים כגון שמרטפות ושהיה עם הילד :

יפעת :

"ההורים שלי עוזרים לנו כלכלית וממנים את הצרכים של בת אל, ביום שהיא הגיעה אבא שלי ביקש להשתתף בהוצאות על בת אל ואמר לי "תני לנו לקחת חלק בחסד הזה". האמת שהיום היא כל כך חלק מהם, נכדה אמיתית שהוא כבר לא ישתמש במושג "חסד"."

חגית :

"בחודשים הראשונים עד שאיתן הלך למעון, מי שטיפל בו, זו אמא שלי, כמו כל ילד אחר מהילדים שלי... מאז ומתמיד זה היה אחריות שלה ותפקיד שלה לקחת אותו לקלינאית תקשורת. וכל מצב שאנחנו צריכים עזרה, היא באה ועוזרת. ומאז שהוא בכיתה א', איתן הולך אליה אחרי בית ספר. ההסעה מביאה אותו לאמא שלי באחת וחצי, הוא אוכל שם צהריים אז אני באה לאסוף אותו כשאני מסיימת לעבוד".

עינת :

"המשפט הראשון של אבא שלי היה זה "תשלחו לי את הפרטים של הילד אני פותח לו תוכנית חיסכון, כמו כל נכד"...

"אבא שלי מאד מעורב. ויש לו אמירות חזקות. למשל היתה לנו בעיה עם התשלומים גם מול הרווחה, עד שממש נשברנו. היה לנו אסור לערב תקשורת והוא אמר אני יעשה את זה ופנה לכל מיני גורמים. ממש.. הוא אמר "אני אהיה סבא שנילחם!". מדבר על עצמו כסבא לכל דבר עבור הילד."

מיכל :

"גם כלכלית,היה קיץ אחד שההורים שלי מימנו למתן קורס אנגלית. אז כל הכבוד להם!...
זה גם נותן לי עזרה מעשית. תמיד יכול ללכת לשם, הוא יכול לנסוע, לבקר, ללכת למסעדה. זה
ילד שלא קל להיות איתו. והם מקבלים אותו וזה קצת מאוורר גם אותי..."

צביה :

"קיבלנו את הילד בצהריים ובערב ההורים שלי הופיעו, אבל לא סתם הופיעו, היא נכנסה
לפוקס, קנתה לו בגדים, קנתה לו נעליים, קנתה לו שמיכה.. עשתה קניה ענקית והגיעה
לכאן..."

שנה אחרי הוא הגיע אלינו עברתי ניתוח והתאשפזתי, שלחתי לשבת את כל הילדים שלי חלק
לאחיות שלי, חלק לאחים, אמא שלי ביקשה "אותו תביאי אלי!", היא רצתה אותו, היא הכי
דאגה לו. והיא הסתדרה איתו מצוין והכל."

המרואיינות גם תיארו עזרה ותמיכה רגשית באומנים בתוך האתגר וההתמודדות עם האומנה :

יפעת :

אני משתפת את הורים שלי בכל מה שאנחנו עוברים עם בת אל, היום זה בעיקר מהמקום
שאמא שלי פשוט תחזק אותי שהאינסטינקטים שלי נכונים לגביה ושאני אקשיב ללב שלי. אני
אומרת לאמא שלי מה אני חושבת והיום היא במקום מקשיב. היום היא כבר סומכת עלי
ויודעת שאני יודעת מה לעשות.

עינת :

אצל ההורים שלי זה קבלה ללא תנאי. וקודם כל אנחנו אתכם!, אם יהיו בעיות אנחנו נעזור
ונחשוב ביחד איך לפתור..."

זה (האומנה) מאד מדובר כל הזמן בכל שלב שהוא נמצא על מה שקורה איתו. בגן דיברו על
משפחה והגננת שאלה אותי איזה שם משפחה לרשום. כמובן שהטלפון הראשון והתייעצות
הראשונה שלי הייתה עם אמא שלי והיא עזרה לי להבין מה נכון לעשות"

לימור :

"אמא שלי כל הזמן מעודדת אותי "את עוד תראי לכולם שאת תצליחי". ממש ככה. היא מעודדת אותי והיא נמצאת לצדי. "

משמעות יחס הסבים עבור האומנים

כל המרואיינות תיארו את תמיכת הוריהן בהם כאומנים כדבר בעל משמעות רבה ובעל השפעה רבה על הכוחות שלהן להתמודד עם האומנה. נמצא שתמיכת הסבים תופסת מקום מאד משמעותי בחווייתם כאומנים :

עינת :

"זה עושה לנו כל כך טוב. בתחושה שלי שלא היינו יכולים לעשות את זה אחרת, זה כל כך גב. כל כך גב. גם אם לא פיזי וודאי גב נפשי שהוא כל כך חזק. זה נותן לנו המון כח".

חגית :

"אני לא יכולה לדמיין את עצמי בלי התמיכה של אמא שלי, זו לא אפשרות מבחינתי, לא מעלה את זה בדעתי. לא חושבת שהייתי יכולה לעשות את זה בלעדיה"

יפעת :

"התמיכה והקבלה שלהם מחזקת אצלי את ההרגשה שאני עושה משהו טוב בחיים שלי. זו תעודת ההצטיינות שלי. וזה מאד מאד חשוב לי, זה מעצים".

מיכל :

"התמיכה של ההורים הקבלה, ההתייחסות אליו כאל נכד. זה מאד.. זה לא מובן מאליו. תראי, באופן כללי אני לא נתמכת בהורים שלי, בחרתי להיות עצמאית בכל דבר. ועל אף שאני אומרת את זה עדין יש משמעות גדולה באומנה להורים שהם מסייעים, תומכים. וזה עוזר! אני שמחה בזה"

לימור תיארה את הקושי וההתמודדות במצבים בהם היא מרגישה היעדר תמיכה מצד הוריה בה כאם אומנת. מדבריה עולה שחוסר התמיכה מצד ההוריה מקשה מאד על חווית האומנה וזהו נושא שמעסיק אותה מאד ומשפיע על הכוחות ועל התפקוד שלה. תחושות אלו מחזקות מאד את מקומה המשמעותי של תמיכת הסבים בילדיהם כאומנים :

"כל התחושות שלי והיכולת שלי להעניק אהבה טוטאלית לבניה, מאד צבועות במה ההורים שלי חושבים, מאד! כל השיחות הראשונות שלי עם העו"סית של האומנה, היו מאד סביב זה. שקשה לי, שכל הזמן יש לי את הקול של ההורים שלי, של "בשביל מה? ומה עשית?... הייתה פעם שהיינו בטיול במדבר, הוא היה אצלנו כבר שנה, אולי פחות. רצינו כבר לחזור הביתה והוא לא הסכים להיכנס לאוטו, הוא בשום פנים ואופן לא הסכים, אז אני הכנסתי אותו בכח לאוטו וכל הדרך, צרחות, שריטות, יריקות עלי, והייתי צריכה להחזיק אותו וזה היה מאד מאד קשה. וההורים שלי יושבים באוטו ולא רק שאני מתמודדת עם הילד אני גם כל כך עסוקה במה הם חושבים עלינו עכשיו, זה מפיל! וזאת לא הייתה הפעם היחידה... היה ערב שבת קשה שהוא רק הגיע, זו היתה חוויה קשה, אני נזכרת בזה, אני מתה, באמת... הם לא אומרים מילה אבל אני מרגישה אותם, אני מרגישה קולות של "למה את צריכה את זה? מה עשית?!" וכל הזמן שני הקולות האלו. הם תומכים בי אבל כשקשה אז אני מרגישה נשפטת. ואני מאד עסוקה בזה. היום כבר למדתי שאני צריכה להציג שהכל נפלא, זה מאד קשה, זה סוחט ממני המון אנרגיות."

האומנה כהמשכיות של ערכי הסבים

חמש מתוך המוראיות זקפו את הפיכתן למשפחה אומנת לזכות הוריהן. אימהות האומנה רואות את האומנה כמימוש של החינוך והאווירה אשר הוריהן הקנו להן ורואות בכך המשכיות של הערכים עליהן הן גדלו. מדברי הנשים עולה הסתכלות רחבה אשר רואה קשר וחיבור בין האומנה לבין ההורים שלהם. נמצא שמעשה האומנה לא נתפס בעיניהן כיוזמה פרטית המנותקת מהקשר עם הוריהן אלא חוויה של המשכיות. נקודה זו מבטאת באופן עוצמתי את הנוכחות של הסבים בחוויית האומנה של האומנים :

יפעת :

"אני ינקתי מההורים שלי את הדבר הזה, בזכותם הילדה פה. אנחנו גדלנו בבית שהכניסו הביתה המון אנשים, היינו משפחה מארחת במשך שנים ארוכות. בשירות לאומי אני ואחיות שלי הבאנו את כל הילדים והנוער בסיכון שעבדנו איתם לבית של ההורים שלי... ואני מרגישה שההורים שלי צריכים לקבל קרדיט על האומנה הזו, למדתי את זה לגמרי מהם, זה בזכותם. זה המשך ישיר של החינוך שלהם..."

האימהות שלי קירבה בנינו מאד, ונראה לי שמכל הבתים של האחיות והאחים שלי, בסוף הבית שלי הכי דומה לבית של ההורים שלי, באופי, בצורה, בהתנהלות, והאומנה זה לגמרי חלק מזה"

צביה:

"כל מה שאני עושה זה הם! כל הכוחות זה מהם! לא הייתי מגיע לזה בחיים אם לא הייתי גודלת בבית כמו של ההורים שלי. הם חינכו אותי לחיות חיים כאלו, כי הם בעצמם אנשים כאלו, הם אנשים של חסד!"

מיכל:

"תמיד הבית היה פתוח, חברים שלי, הייתי יכולה להכניס בלי התראה חמישה אנשים בשקי שינה בסלון וזה התקבל בכיף. וזה נכון, אני מודה להם על הערכים שהם חינכו אותי, הבית באמת היה פתוח, אימצתי חלק מהערכים בלב שלם וגם תמיר הוא חלק מהעניין, אני ממשיכה את הערכים שלהם והאומנה זה סוג של הכרה בזה".

חגית:

"יש לאמא שלי כוחות, היא בן אדם מאד מאד טוב, זה גם מה שהיא שידרה לנו כל החיים, היא אישה שאוהבת לתת, אישה מכילה, מתנדבת... זו האווירה שגם אני גדלתי עליה, ככה גדלנו. עם ערכים, אז ברור לי שזה שלקחתי אומנה קשור לזה"

עינת:

"גם אם הם לא עשו את זה (אומנה) בפועל, הם כיוונו אותנו לזה, ואנחנו הוצאנו את זה לפועל. הם פשוט אנשים ערכיים וטובים. ערכים, זה מה שמנחה אותם".

תמה שלישית- יחס ילד האומנה אל הסבים

תמה זו עוסקת בקשר וביחס של הילד אל הסבים וכן במשמעות שיש לקשר עם הסבים עבור ילד האומנה.

ביטויים של הקשר מצד הילד:

המרוויינות תיארו סיטואציות שונות של חוויות, מחוות ויוזמות המבטאות את הקשר והיחס של הילד אל הסבים. מסיטואציות אלו עולה חוויה קשר פתוח, מהנה, זורם וחם. נמצא שילדי האומנה נענים לקשר עם הסבים, מתמסרים לקשר ואף קוראים להם בטבעיות "סבא וסבתא". ילדי האומנה מקבלים בזרועות פתוחות את הקשר החם, משתפים איתו פעולה, יוזמים מחוות שונות ומשתמשים בקשר מאד:

מיכל:

"יש ווצאפ משפחתי שכולל את הסבים, הילדים והנכדים. בוצאפ הזה תמיר הוא מראשי המגיבים. אם סבתא כותבת חג שמח, הראשון שיתייחס זה תמיר. כאילו הוא רוצה להגיד "סבתא אני אוהב אותך, סבתא אני פה בשבילך". וזה לא טרואיזם, רוב הנכדים לא מגיבים וסבתא יכולה לדבר אל הרוח, והוא כן מגיב."

יפעת:

"לי היא קוראת יפעת ולהם היא קוראת סבא וסבתא. סבא וסבתא זה כל כך טבעי לה, היא מרגישה קירבה וקשר וחופש להתקשר ולהרגיש נכדה שלהם... לבת אל יש חבורת חברות. חברות מאד טובות. יום אחד הן החליטו לעשות סבב סבתות ולנסוע לשבת אצל הסבתות. בת אל באה ואמרה "אנחנו רוצות לנסוע לסבתא יעל", ואני אמרתי "בבקשה, תתקשרי אליה ותקבעי". והן באמת נסעו, היא שאלה את אמא שלי, היא אמרה סבבה, והן נסעו והיה מדהים! הסתבר שזו הסבתא היחידה שהן היו אצלה."

חגית:

"ברור שהוא קורא לה סבתא! הוא נכנס אליה הביתה ושואל "סבתא, מה הכנת לאכול?... אם הוא רוצה כל מיני קשקושים של בנים שאני לא מוכנה לקנות לו, אז הוא יודע שהוא יכול ללכת לסבתא ולבקש ממנה והיא קונה לו."

עינת:

"הוא קורא להם סבא וסבתא. הוא בכיף ירים אליהם טלפון ויספר להם וישתף אותם בכל מה שעובר עליו, חוויות בוגן, בבית...".

לימור:

"בניה מת עליהם! הוא מאד מאד אוהב ללכת אליהם!, אני לא חושבת שהוא מרגיש כלום ממה שסיפרתי לך (הקשיים של הסבים איתו). הם סבא וסבתא לכל דבר. לנו הוא לא קורה אבא ואמא ולהם הוא קורא סבא וסבתא."

משמעות הקשר ותרומתו עבור הילד:

המראיינות תיארו את ערכו הגדול והמשמעותי של הקשר עם הסבים עבור הילד. הן תיארו קשר שנותן משמעות של שייכות, נורמטיביות, שוויון ומשפחתיות:

לימור:

"הוא ילד כל כך מנותק, הוציאו אותו מהבית, ותחושת הבית שלו היא מבולבלת. כלומר איפה הבית? אנחנו הבית? אצל אמא הבית? איפה הבית? אבל סבא וסבתא זה סבא וסבתא! זה משהו אחר, על זה אין ויכוח, שם אין בלבול... הוא היה צריך סבא וסבתא והנה הוא קיבל, הם ממלאים לו את המקום הזה וזה דבר גדול, הוא יכול להגיד שיש לו סבא וסבתא. זה בעיקר. זו חוויה של נורמאליות. זו חוויה קיומית. הם ממלאים לו חלל שחסר לו... זה עושה אותו שווה מול האחים שלו ומול האחיינים שלי, הוא חולק איתם משהו. כאילו בעקיפין הסבא והסבתא עושים אותו קשור ושייך למשפחה."

יפעת :

"זה נותן לה שייכות לגמרי, זה החותמת "את חלק מהמשפחה". מולנו זה מורכב. זה לא פשוט, יש לה כבר אמא. אבל סבתא, תמיד יש יותר מאחת. יש כאלו שלכל מבוגרת ברחוב קוראים סבתא, יותר קל לקבל ולהתמסר לסבתא נוספת מאשר להורים נוספים."

עינת :

"ליאור כל הזמן עושה השוואות, לא משנה כמה זמן הוא יהיה פה, תמיד המון השוואות- מה נתתם לו? מה נתתם לי? מה הוא קיבל? מה זה קיבל? הוא לא יוצא מזה! זה בור שאי אפשר למלא! והנה באים סבא וסבתא ואוהבים אותו, וזה משדר לו את המקום ש"אני שווה", וזה עושה לו כל כך טוב לביטחון".

מיכל :

"יש לו הרבה רווחים מזה, זה נותן למתן את השייכות הנורמטיבית. הנה יש לי סבא וסבתא, אני נוסע אליהם בחופש, סבתא קונה לי קלמר וילקוט, ונעלי ספורט."

חגית :

"איתן הרוויח סבתא, הרוויח חוויה טובה של משפחה, משפחה במלא מובן המילה".

תמה רביעית: משמעות האומנה עבור הסבים

המרוויחות תיארו את מעשה האומנה כמעשה אשר מספק להוריהן גאווה רבה ונחת מבחירתם הנעלה של ילדיהם. המרוויחות גם ציינו משמעות הנובעת מעצם היכולת להיקשר ולאהוב את ילד האומנה.

צביה :

"זה נותן להם המון, ההורים שלי גאים בי בזכות המעשה הזה, זה עושה להם כבוד, זה עושה להם טוב. אמא שלי פוגשת חברות והיא אומרת "את יודעת?! צביה לקחה ילד באומנה", יש לה משהו שהיא מתגאה בזה. והאמת שהיא גם אוהבת אותו, היא פשוט מאד מאד מאד אוהבת אותו, היא נקשרה אליו והיא דואגת לו, הם לקחו אותו בתור נכד לגמרי והוא נכנס להם ללב"

יפעת :

"אני מרגישה את הגאווה שלהם לגמרי. שמעתי שאמא שלי פגשה את המחנכת שלי מכיתה ב' וסיפרה לה בהתלהבות על האומנה. אמרה לה ליפעת יש שני ילדים קטנים ויש לה ילדה באומנה. זו הגאווה של ההורים שלי, מכל הדברים שאני עושה בחיים, זה מה שהיא בחרה לספר ...

ההורים שלי מקבלים גאווה וסיפוק, אבל במובן הכי פשוט הם אוהבים אותה, באמת באמת אוהבים אותה, אותה ממש, את האישיות שלה, הם הרוויחו נכדה אהובה".

מיכל :

"אבא שלי מאד מעריך את זה שאנחנו מגדלים את תמיר, הוא כל הזמן אומר " כל הכבוד לכם, כל הכבוד, אתם ממש מצילים נפש". זה משפטים שאני שומעת ממנו לפחות אחת לחודש. אני חושבת שהם רואים בזה צעד שהפנמתי את הערכים הם חינוכו אותי. הם מאד גאים בזה, אני ממשיכה את הערכים שלהם..."

עינת :

"האומנה בשבילם זה ביטוי לזה שהם חינוכו את הילדים שלהם טוב. זה נותן להם גאווה ואישור על ההצלחה שלהם כהורים. הם לגמרי מרגישים שזה גם שלהם".

לימור :

"אני חושבת שההורים שלי הבינו את המקום האמיתי שבגללו אנחנו עושים את זה, אנחנו אנשים עם ערכים גבוהים, עם רצון לתת, אפילו אמא שלי אומרת לפעמים בהערצה "וואו איך אתם עושים את זה, אם רק הייתי יכולה, גם אני הייתי רוצה לעשות את זה".

דיון:

בדומה לספרות העוסקת בסבות במשפחה המודרנית, מן הראיונות עולה תמונה של סבות שהיא מאד נוכחת, מעורבת ומשמעותית במרקם ובחוויה המשפחתית. כל המרואיינות תיארו קשר קרוב, אינטנסיבי ובעל השפעה רבה על המשפחה. בנוסף, נראה כי הסבים אכן תופסים את חווית הסבות שלהם כחוויה חיובית ומעשירה, וממשים בתפקיד הסבות שלהם אלמנטים חיוביים כגון חום, קרבה, תמיכה, מעורבות ואכפתיות. יחד עם זאת מהראיונות עולות תפיסות שונות של התפקיד וסגנונות שונים בהן הסבות באה לידי ביטוי.

על רקע זה, במוקד המחקר עומד הממצא כי בסופו של דבר לסבים יש בהחלט זיקה כלפי ילד האומנה, הם תופסים את עצמם כבעלי תפקיד מול הילד, הם מכילים עליו את הסבות שלהם בסגנונה הייחודי, הם לרוב מתייחסים אליו באופן חיובי והם אף מפתחים כלפיו רגשות של אהבה, אכפתיות וקרבה. בדומה למחקרה של דגני (2003) אודות סבים לנכדים מאומצים, עולה תמונה המאשרת את האפשרות להיווצרות של קשר רגשי עמוק בין סב לנכד על אף שאין מעורבות של קשר דם.

ניתן לבחון את סבותם של הסבים של משפחות אומנה על פי המודל הרב מימדי של יורמה (1991 בתוך פינדלר 2009). מודל זה מקיף את חווית הסבות על מרכיביה השונים :

עמדות: הסבים תוארו כסבים אשר רואים חשיבות גדולה בתפקידם והינם מעורבים מאד בחיי ההורים והילד. לכל הסבים יש תפיסה ייחודית של סבותם אשר מוכלת גם על ילד אומנה. התנהגויות: הממצאים מעלים התנהגויות הכוללות גילויים של חיבה, אהבה, רגישות, מכוונות ואכפתיות. הם מרעיפים עליהם מתנות ואף עוזרים לאומנים בהוצאות שונות. הסבים מתנהגים עם ילדי האומנה באופן דומה להתנהגותם עם נכדיהם הביולוגיים.

משמעות סימבולית: מהממצאים עולה כי חווית האומנה מספקת עבור הסבים חוויה של גאווה, נחת, כבוד וכן חוויה של המשכיות בכך שההורים, דרך מעשה האומנה, מממשים את ערכיהם. שביעות רצון: מהממצאים עולה כי לרוב הסבים מפגינים שביעות רצון רבה מהקשר עם הילד. הם אוהבים את הילד ונהנים מאישיותו ומהקשר איתו. יחד עם זאת תוארו גם קשיים ומורכבויות. נראה ששביעות הרצון אינה חד משמעית והיא נוטה להיות שברירית ומשתנה בהתאם להתנהגויות של הילד והשפעתו על משפחת האומנה.

אם נעמיק בסכמת הסבות של לזר (2010) נמצא כי בדומה לסכמה, תפיסה קוגניטיבית של תפקיד הסבות כתפקיד בעל משמעות, משפיע על המוטיבציה של הסבים, על רגשותיהם כלפי הנכדים ועל התנהגותם ויחסם אליהם. כל הסבים במחקר תוארו כסבים אשר תופסים את תפקידם כחיובי,

חשוב ומשמעותי, ובעל ערך מיוחד, הם תוארו כבעלי מוטיבציה גבוהה מאד אשר משקיעים משאבים רבים בילד האומנה, הרגשות שתוארו כלפי הילד הם לרוב רגשות חיוביים והיחס כלפיו הוא קרוב, חם ומיטיב.

בדומה למחקרים אודות סבים חורגים במשפחות בהן יש נישואים שניים (Gold, 2015), עולה כי בקשר בין הסבים לילד האומנה יש פוטנציאל גדול וייחודי, המיטיב מאד עם ילדי האומנה ומהווה מענה איכותי לקשיים ולהתמודדויות הספציפיות של ילדי האומנה. בקשר עם הסבים יש פוטנציאל להרגיע קונפליקטים קשים ולייצר קשר קרוב עם הילד, קשר אשר ביחס לקשרים אחרים של ילדי אומנה, יש בו יותר שקט רגשי ופחות עוינות וריחוק:

ילדי אומנה מתמודדים עם קונפליקט של שייכות למשפחה. זהו קונפליקט מורכב העולה מעצם המציאות של אומנה בה הילד שייך ולא שייך למשפחה בו זמנית. קונפליקט זה נבחן כל הזמן ע"י ילדי האומנה והם בודקים שוב ושוב את מידת השייכות שלהם למשפחה ואת יכולת הקבלה וההכלה של המשפחה (אדר, 2004). מהמחקר עולה כי הקשר החיובי עם הסבים נותן תוקף ואישור להיותם שייכים למשפחה. העובדה שהסבים, אשר אין להם שום מחויבות פורמאלית כלפי ילד האומנה, מקבלים אותו ומעניקים לו יחס כנכד לכל דבר, מהווה אסמכתא עבורו שהוא מקובל ושייך למשפחה. נושא זה עבור ילד האומנה הוא חשוב מאין כמותו והוא ודאי תורם לו רבות.

ילדי האומנה אף מתמודדים עם "קונפליקט נאמנויות". כלומר כאשר הם נתרמים ונהנים מהקשר עם המשפחה האומנת הם חווים חוויה של אשמה או בגידה מול הוריהם הביולוגיים (אדר, 2004). הקשר עם ההורים האומנים מאיים על הקשר שלהם עם הוריהם הביולוגיים ונוצרות עכבות ומורכבויות בתוכו. לעומת זאת, הקשר עם הסבים מהווה הרבה פחות איום על נאמנותו של הילד להוריו. נראה שילד האומנה מרגיש יותר חופש בהתמסרות לקשר עם הסבים מבלי לחוש רגשות אשם. הסבים נתפסים כדמויות מיטיבות אשר אינן תופסות את מקומם של ההורים הביולוגיים. מכאן ברורה מאד התמונה שתוארה על ידי המרואיינות: הילדים חווים את הקשר עם הסבים כקשר חיובי מאד, הם מתמסרים לקשר, נהנים ממנו, מרשים לעצמם להיתרם ממנו, נענים לו בזרועות פתוחות ואף משקיעים בו מאד.

נקודה זו היא משמעותית ביותר. נמצא שהקשר עם הסבים מהווה עוגן, אי של שקט בתוך עולמו המורכב והמבולבל של ילד האומנה.

הספרות המחקרית עוסקת במקומם של הסבים כמקור תמיכה עבור משפחות הנמצאות במצב משבר או דחק (Mitchell, 2007; Lee & Gardner, 2010; Hastings, 2006; פינדלר, 2005).

מחקרים אלו מצביעים על תמיכת הסבים בהורים כתמיכה יעילה, התורמת רבות להסתגלות המשפחה ועדיפה על בני המשפחה ממקורת תמיכה אחרים. גם במחקר זה עולה תמונה דומה. נמצא שתמיכת הסבים באומנים, הוא בעל משמעות מעשית ובעיקר רגשית עבורם.

הממצאים מצביעים בין השאר על תמיכה אינסטרומנטלית של הסבים בנושאים כספיים, בשמרטפות ובעזרה כללית בהתנהלות מול הילד, וכן בתמיכה רגשית מצד הסבים בתהליך המאגר. אם נתבונן בצרכים של משפחות אומנה כפי שהם עולים מהספרות המחקרית (Murray et al, 2011), נראה כי משפחות אומנה זקוקות לתמיכה והקלה סביב אתגרים שוטפים וסביב רגעי משבר, וכן המשפחות זקוקות להכרה והוקרה עבור המאמצים שהן עושות.

נמצא שתמיכת הסבים נותנת מענה מדויק לצרכים אלו. הסבים מסייעים לאומנים במתן כסף, מתנות, שמרטפות, ייעוץ ואוזן קשבת. וכן האומנים נתרמים מתחושת ההכרה והגאווה של הסבים בהם. המרואיינות תיארו באופן עוצמתי מאד את מקומם החשוב והמשמעותי של קבלת הסבים את ילד האומנה, השקעתם בו ואת תמיכת הסבים בהם. המרואיינות הפגינו סיפוק ושביעות רצון באשר לגאווה הסבים בהם. נראה כי תמיכה זו נותנת להם כוחות ורוח גבית לעמוד באתגר. לחלופין, במצבים בהם האומנים חווים סדקים בתמיכה באומנה והיחס של הסבים מתערער, נראה שזו חוויה קשה, סוחטת ובעלת נוכחות עוצמתית ומשמעותית ביותר בחוויית האומנה של האומנים והיא משפיעה על יכולת התפקוד המעשי והרגשי שלהם.

את תמיכת הסבים באומנים ניתן לבחון דרך שלושת המודלים של פרספקטיבות של תמיכה חברתית אשר הוצגו במבוא:

פרספקטיבה של לחץ והתמודדות- מודל זה רואה בתמיכה החברתית גורם המסייע בהתמודדות וממילא מוריד את רמת הלחץ ומגביר את תחושת הרווחה. בדומה למודל זה, מהממצאים עולה כי עזרתם של הסבים באמצעים כלכליים, בשמרטפות, בהענקת יחס חם לילד, בהענקת אוזן קשבת וייעוץ להורים, אכן מסייעת בהתמודדות היומיומית עם האתגרים השוטפים של האומנה, היא מיטיבה עם הילד ועם האומנים, והיא משמעותית ביותר בהפחתת הלחץ והמתח בתוך האומנה.

פרספקטיבה של משמעות- מודל זה עוסק בתפיסה הקוגניטיבית ובמשמעות שיש לתמיכה החברתית כגורם המרכזי שמסייע בהשגת רווחה. בממצאי המחקר המרואיינות אכן נתנו דגש על המשמעות הגדולה שתמיכת הסבים באומנה מהווה עבורן. כלומר מעבר לתמיכה הממשית, התמיכה

באומנים מספקת להם משמעות של שותפות, גיבוי, גאווה, קבלה, סיפוק והכרת תודה. משמעויות אלו משפיעות על הזהות ועל התפיסה העצמית של האומנים ובאופן זה נותנת להם כוחות להתמודד .

פרספקטיבה של יחסים- מודל זה שם דגש על איכות התמיכה החברתית כקשור בקשר הדוק עם איכות היחסים הבינאישיים הכוללים בתוכם מרכיבים כגון קרבה, חברות ורמת קונפליקט נמוכה. אכן במחקר, המרואיינות התייחסו לתמיכת הסבים באומנה כחלק ממארג רחב של יחסים חיוביים בהם יש קרבה רבה ושותפות. נקודה משמעותית שניתן לנתח ולהבין דרך מודל זה, היא העובדה שכמעט כל הסבים התנגדו לאומנה בתחילתה, אך בהמשך עשו מהפך ביחסם וקיבלו את האומנה ותמכו בה. מהממצאים עולה כי התנגדותם של הסבים נבעה מדאגה כנה ומניסיון לגונן על המרקם המשפחתי של ההורים, אך כאשר הסבים ראו את נחישותם של ההורים, הם התגייסו לעזרתם. נראה כי מה שאפשר את השינוי בעמדות של הסבים הוא איכות היחסים הגבוהה עם ההורים וההבנה שמערכת היחסים הטובה והקרובה איתם היא בחשיבות ראשונה במעלה והם מוכנים להיות לצידם גם בהחלטות שהן שנויות במחלוקת. כלומר הסבים לא היו מוכנים שהאומנה תיצור ריחוק או קושי ביחסים ובחרו לשמר איכות יחסים גבוהה, לשמר את הקשר התומך והחיובי ולהתגייס למשימת האומנה.

ננתח את מערכת היחסים בין הסבים לאומנים דרך הגישה הקונטקסטואלית של נאג'י. נאג'י בחן מערכות יחסים על פי מימדים שונים, אישיים ובינאישיים. בתוך כך תיאוריה זו שמה דגש רב על מימד של אתיקה והוגנות במערכות יחסים. משמעות מימד זה הוא שבתוך מערכת יחסים מתפקדת יש חוויה של הדדיות, מכוונות אחד כלפי הצרכים של השני, אכפתיות, מעורבות ואיזון נכון בין נתינה לקבלה. כאשר יש תחושה של חוסר הוגנות או הדדיות בתוך מערכות יחסים, יעלו קונפליקטים ומשברים בקשר. תיאוריה זו עסקה גם ביחסים בינדוריים במובן זה שכאשר ישנו יחס הוגן של הורים כלפי ילדם, הילד מפתח תפיסות של הוגנות ואמון שלפיהן הוא חי ומנהל את כל מערכות היחסים שלו בעולם (Wilson, 2016).

נראה כי תמיכתם של הסבים באומנים, מכוונות לצרכים שלהם, מעורבותם בחיי ילד האומנה ויחסם החם והסבי אליו, מייצרת בעצם בקשר תחושה של הוגנות. הוגנות זו מאידך מייצרת הדדיות ומחויבות של הורי האומנה כלפי הסבים: הורי האומנה חשים הכרת תודה גדולה להוריהם ואומרים בפה מלא כי הנוכחות והתמיכה שלהם משמעותית וחשובה עבורם מאד. בתוך הכרת התודה הזו הם גם מצביעים ונותנים את דעתם על כך שאת כל הכוח וההשראה למעשה נאצל כמו האומנה הם קיבלו מהוריהם ומהחינוך והערכים עליהם הם גדלו. כלומר הסבים תומכים בהורי האומנה ומקבלים את

הילד, והורי האומנה מאידך מכירים להם תודה עמוקה ורואים את עצמם כממשיכי דרכם של הוריהם. החוויה הזו של המשכיות היא זו גם שנותנת משמעות לסבים בתוך הקשר עם ילד האומנה. ההכרה בערכים הנעלים שהם חינוכו את ילדיהם המימוש של הערכים דרך מעשה האומנה הוא שכרם הטוב על כל ההשקעה והתמיכה שאינה מובנית מאליה באומנים ובילד האומנה.

מגבלות המחקר:

מחקר זה הינו מחקר איכותני אשר שאף לבחון לעומק את חוויתן של המשתתפות. במחקר מסוג זה אין ניסיון להכליל את הממצאים על האוכלוסייה הכללית אלא להציג חוויה סובייקטיבית של המשתתפות. בנוסף, מחקר זה נעשה בהיקף קטן ונראה שאינו מייצג את חוויתם של כל משפחות האומנה בקשר עם הסבים.

המחקר הנוכחי לא התייחס לנתונים שונים אשר ייתכן שיש להם השפעה על החוויה ועל הניתוח שלה. נראה כי נתונים כגון הגדרה דתית ותרבותית של המשפחות, הגיל בו הילד הגיע לאומנה, איכות הקשר שהילד מנהל עם הוריו הביולוגיים והגיל הנוכחי של הילד הם נתונים רבי השפעה אשר לא הובחנו במחקר זה.

אציין כי המדגם במחקר נעשה בשיטת מדגם מכוון. המשתתפות נבחרו על פי פרמטרים מכוונים. בין השאר בחרתי משתתפות אשר מנהלות קשר קרוב ובעל משמעות עם הוריהן. ייתכן כי דגימה אקראית יותר הייתה נותנת יותר מקום לחוויה גם של סבות קונפליקטואלית ומרחיבה את הבנת הנושא.

תרומת המחקר:

ראשית, מחקר זה הינו מחקר ייחודי המסתכל על חווית האומנה כחוויה רחבה היוצאת מגבולות הבית של משפחת האומנה. נקודת ההנחה של המחקר היא שחווית האומנה היא חווית חיים בעלת משמעות כל כך רחבה כך שגורמים רבים מסביבת המשפחה, אשר יש להם ממשק איתה, מתייחסים אל האומנה ומשפיעים עליה. מחקר זה מהווה פתח לבחינה של השפעות נוספות על האומנה ע"י גורמים נוספים, משפחתיים וקהילתיים מסביבתה.

מתוך הנחה זו, מחקר זה שם את הזרקור על מערכת יחסים עם הסבים כמערכת יחסים שהיא נוכחת מאד ובעלת השפעה גדולה מאד על חיי המשפחה בימינו. הקשר עם הסבים משפיע על הזהות, על האווירה, על החוסן ועל התפקוד של חברי המשפחה. הממצאים אכן מצביעים על כך שעמדות

ויחסים של הסבים כלפי האומנים וכלפי ילד האומנה, הם בעלי משמעות גדולה. נמצא שהקשר עם הסבים הוא קשר חשוב המשפיע מאד על חווית האומנה. מעבר לכך, לקשר עם הסבים יש פוטנציאל גדול המסוגל לתת מענה מדויק הן לצרכים של משפחות אומנה והן לצרכים ולמורכבויות שילדי האומנה מתמודדים איתם. היעדר של תמיכה או קונפליקט ביחסים עם הסבים שנוצר סביב האומנה, עשוי לייצר חוסר פניות, התשה וקשיים בתפקוד של האומנים. אני סבורה כי לממצאים אלו יש ודאי משמעות על הפרקטיקה של עבודה סוציאלית בתחום האומנה. נראה כי נושא זה ראוי לקבל מקום ועניין בליווי המשפחות. בתוך כך נראה שיש מקום לבחון את הקשר עם הסבים, את השפעתו על תפקוד האומנים והילד ואף לעשות התערבויות אשר יחזקו את הקשר עם הסבים ויביאו למימוש מיטבי של הפוטנציאל הגלום בו. אני רואה לנכון גם לגבש התערבויות אשר פונות באופן ישיר אל הסבים במתכונת של שיחות, טיפול או קבוצות תמיכה במטרה לגייס אותם לקשר עם הילד, שכן המחקר מצביע על תרומתו של הקשר גם עבור הסבים עצמם.

כיוונים להמשך המחקר:

מחקר זה הינו מחקר ראשוני אשר בחן את השפעתם ואת מקומם של הקשר ויחס הסבים לאומנה. מהמחקר עולה כי קשר זה הוא מאד נוכח בחוויית האומנה ויש לו השפעה ופוטנציאל ייחודי ביחס לילד האומנה, לאומנים ואף לסבים עצמם. נראה כי יש מקום להרחיב את היריעה ולחקור נקודות ספציפיות בקשר הזה ולנתח אותו בקונוטציה של נתונים נוספים ומשמעוטיים מחיי המשפחה ולהביא להתערבויות מדויקות יותר בפרקטיקה:

בתוך כך יש מקום לבחון את הקשר עם הסבים בהקשר של הגדרה דתית של המשפחות. אני סבורה כי לאורח החיים בהקשר הדתי ולתפיסות הנובעות מכך יש השפעה רבה על תפיסת הסבות, ועל עמדות לגבי אומנה. בדומה לזה, גם השתייכות מגזרית או תרבותית משפיעה על תפיסות ועמדות שונות ביחס לסבות וביחס לאומנה ויש לבחון את השפעתה על מערכת היחסים הזו.

נראה כי לגיל בו הילד הגיע למשפחת האומנה יש השלכות משמעותיות על הקשר ועל יכולת הסבים ליצור קשר רגשי עם הילד. בנוסף יש לבחון את הקשר בין הסבים לילד למול איכות ותדירות של הקשר של הילד עם הוריו הביולוגיים. נתון זה עשוי להשפיע על מידת היכולת של הסבים לשייך את הילד למשפחתם.

בנוסף יש לבחון את יחסם של הסבים כלפי ילדי אומנה בעלי צרכים מיוחדים, נכויות, מחלות, בעיות נפשיות והפרעות התנהגות.

כמו כן, יש לחקור הבדלים ביחס ובקשר בין סבים מצד האם לסבים מצד האב אצל משפחות אומנה.

לאורך העבודה על המחקר חשתי שאני נוגעת בנושא חשוב אשר מהווה חלק מאד משמעותי בחויית האומנה, ולצערי לא זוכה לתשומת לב מספקת. אני תקווה שהמחקר הזה ייתן במה ומקום לנושא חשוב זה ומכאן ואילך הדברים יתרחבו ויתעמקו הן בזירה המחקרית והן בפרקטיקה.

ביבליוגרפיה

- אדר, ד. (2004). **הילד במשולש האומנה ע"פ ראות עיניו**. מכון סאמיט. נדלה בתאריך 19.11.17.
- מהאתר <https://www.summit.org.il/blank-7>.
- דגני, נ. (2203). **סבאות במשפחות מאמצות: חווית האימוץ בעיני הסב**. עבודת גמר. אוניברסיטת חיפה.
- דושניק, ל. (2011). ניתוח נתונים במחקר האיכותני: הצעה לארבעה עקרונות מנחים. **שבילי מחקר: רשות המחקר הבין מכללתית**. שנתון מס' 17, 137-143.
- הררי, ע. (2013). על סבות ומשמעות החיים. **הגיל החדש 15**. המוסד לביטוח לאומי. נובמבר 2013.
- לזר, ר. (2010). **תרומתם של משאבים אישיותיים וחברתיים לסכמת הסבות בקרב סבים וסבתות חרדים בהשוואה לסבים וסבתות חילוניים**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. האוניברסיטה העברית. ירושלים.
- לנגנטל, מ. (2015). **חווית הילדים הביולוגיים במשפחות אומנה מנקודת מבט רטרוספקטיבית**. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך. בעבודה סוציאלית. אוניברסיטת אריאל.
- מוסק, ע. ותומר, א. (2011). אח קולט באומנה: "יש לו אח ורע". **מידע"ס**, 60, 8-16.
- משרד העבודה והרווחה, הנהלים הנוגעים לסידור ילדים במשפחות אומנה טיפול בהם ולפיקוח עליהם. **תקנון עבודה סוציאלית** נדלה בתאריך 25.2.17 מהאתר http://www.molsa.gov.il/communityinfo/regulations/socialregulations/pages/tas_perek_8.aspx

פינדלר, ל. (2005). סבים וסבתות כמקור תמיכה חברתית במשפחות לילדים עם נכות: סקירת ספרות משלוש נקודות מבט: הסבים והסבות, דור הביניים ואנשי מקצוע. **חברה ורווחה**, כה (3), 395-411.

פינדלר, ל. (2009). **חווית הסבות בקרב סבים וסבתות לילדים עם/וללא נכות אינטלקטואלית: תרומתן של תפיסת תפקיד הסבות, רמת דיפרנציאציה אישית ותמיכה חברתית לצמיחה אישית**. בית ספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר אילן.

פרל, ג. ופלד, ע. (2005). חווית אבהותם של גברים אלימים כלפי בנות זוגם. **חברה ורווחה**, כ"ה (3), 307-340.

צבר-בן יהושע, נ. (2001). **מסורות וזרמים במחקר האיכותי**. אור יהודה: דביר.

קוסנר, א. (2009). **סבות במעבר בין תרבותי**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. האוניברסיטה העברית. ירושלים.

שורק, י., סבו-לאל, ר. ובן סימון, ב. (2012). **שירותי האומנה בישראל: תהליכי שינוי ותמונת מצב**. ירושלים: מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל.

שקדי, א. (2004). **מילים מנסות לגעת: מחקר איכותני-תיאורי ויישום**. תל אביב: רמות.

Brown, J. (2007). Fostering children with disabilities: a concept map parent needs. *Children and Youth Services Review*, 29, 1235-1248.

Clarke, L. & Roberts, c. (2003). Grandparenthood: its meaning and its contribution to older people`s lives. *Nursing Older people*, 16.

Delaney, R.J. (1998). *Fostering Changes: Treating attachment disordered foster children*. Wood N Barnes.

Doyle, M., O'Dywer, C. & Timonen, V. (2010). "How can you just cut off a whole side of the family and move on?": The reshaping of paternal grandparent- grandchildren relationship following divorce or separation in the middle generation. *Family Relation*, 59, 587-598

Dozier, M., Kaufman, J., Kobak, R., O'Connor, T. G., Sagi-Schwartz, A., Scott, S. & Zeanah, C. H. (2014). Consensus statement on group care for children and adolescents: A statement of policy of the American Orthopsychiatric Association. *American Journal of Orthopsychiatry*, 84(3), 219.

Finn, J. & Kerman, B. (2008). The use of online social support by foster families. *Journal of family social work*, 8, 67-85.

Gibbs, D. & Wildfire, J. (2007). Length of service for foster parents: using administrative data to understand retention. *Children and Youth Services Review*, 29, 588–599.

Gold, J.M. (2015). Intergeneration attachments in stepfamilies: facilitating the role of the step- grandparents. *The Family Journal*, 23.

Harden, B. J. (2004). Safety and stability for foster children: A developmental perspective. *Future of Children*, 14(1), 31-47.

Hasting, R.P.(2006). Grandparents of children with disabilities: a review. *International Journal of Disability, Development and Education*, 44, 329-340.

- Hoff, A. (2007). Patterns of intergenerational support in grandparent-grandchild and parent-child relationships in Germany. *Ageing & Society*, 27, 643-665.
- Hudson, P. & Levasseur, K. (2002). Supporting foster parents: caring voices. *Child Welfare*, 81, 853-877.
- Kaufman, G., & Elder, H.E. (2003). Grandparenting and age identity. *Journal of Aging Studies*, 17, 269-282.
- Knorth, E. J., Harder, A. T., Zandberg, T. & Kendrick, A. J. (2008). "Under One Roof: A Review and Selective Meta-Analysis on the Outcomes of Residential Child and Youth Care". *Children and Youth Services Review*, 30, 123-140.
- Lakey, B. & Cohen, S. (2000). Support theory and measurement. In S. Cohen, L. Underwood & B. H. Gottlieb (Eds.), *Social support measurement and interventions: A guide for health and social scientists*. (pp. 29-52). New York: Oxford University Press.
- Lee, M. & Gardner J.E. (2010). Grandparents' involvement and support in families with children with disabilities. *Educational Gerontology*, 36, 467-499.
- MacGregor, T., Rodger, S., Cummings, A. & Leschied, A. (2006). The needs of foster parents. *Qualitative Social Work*, 5, 351-368.

Nann, R. (2007). Out of the shadowes?: grandfatherhood, age and masculinities. *Journal of Aging Studias*, 21, 281-291.

Margolis, R. (2016). The changing demography of grandparenthood. *Journal of Marriage and Family*, 78.

Mitchell, W. (2007). Research review: the role of grandparents in intergenerational support for families with disabled children: a review of the literature. *Child and Family Social Work*, 12, 94-101.

Mitchell, W. (2008). The role played by grandparents in family support and learning: consideration for mainstream and special schools. *Support for Learnin*, 23, 126-135.

Mueller, M.M., & Elder, G.H. (2003). Family contingencies across the generations: grandparent-grandchild relationships in holistic perspective. *Journal of Marriage and Family*, 65(2), 404-417.

Murray, L, Tarren-Sweeney, M. & Keryn, F. (2011). Foster carer perception of support and training in context of high burden of care. *Child & Family Social Work*, 16, 149-158.

Nutt, L. (2006). *The Lives of Foster Carers: Private Sacrifices, Public Restrictions*. Routledge, Abingdon Oxon.

Pashos, A., Schwarrz, S. & Bjorklund, D.F. (2016). Kin investment by Step Grandparents: More than expected. *Evolution Psychology*, 14.

Orme, J.G., Buehler, C., McSurdy, M., Rhodea, K.W., Cox, M.E. & Patterson, D.A. (2004). Parental and familial characteristics of family foster care applicants. *Children and Youth Services Review*, 26, 307-329.

Piel, H.M., Geiger, J.M, Francie, J.C. & Lietz, A.L. (2016). An ecological systems approach to understanding social support in foster family resilience. *Child & Family Social Work*.

Reitzes- Donald, D.C., & Mutran, E. J. (2004). Grandparenthood: Factors influencing frequency of grandparent-grandchildren contact and grandparent role satisfaction. *The Journal of Gerontology Series B-Psychological Sciences & Social Sciences*, 59B, S9-S16.

Rodger, S., Cummings, A. & Leschied, A. (2006). Who is caring for our most vulnerable children? The motivation to foster in child welfare. *Child Abuse & Neglect*, 30, 1129–1142.

Soliz, J. (2007). Communicative predictors of a shared family identity: comparison of grandchildren's perceptions of origin grandparents and stepgrandparents. *Journal of Family Communication*, 7, 177-194.

Thiele, D. M., & Whelan, T. A. (2006). The nature and dimensions of the grandparent role. *Marriage and Family Review*, 40(1), 93-108.

Van Holen, F., Vanderfaeillie, J., Vanschoonaendts, F., De Maeyer, S. & Stroobants, T. (2015). Explorative study into support needs of caregivers in short-term foster care regarding problem behavior and dealing with biological parents. *European Journal of Social Work*, 18, 97-113.

Wilson, K. L. (2016). *Adolescent mothers in the foster care system: depressive symptoms and health problems through a contextual therapy lens*. Dissertation, Alliant university.

נספחים

נספח 1: מכתב למנהלת שירות האומנה של מכון סאמיט

עבור :

מנהלת שירות האומנה

מכון סאמיט

שלום רב!

במסגרת לימודי לתואר שני בעבודה סוציאלית באוניברסיטת אריאל, אני עורכת מחקר אודות עמדותיהם ויחסם של הורים של הורי אומנה לילדי האומנה ולאומנים (הסבים החורגים של הילדים) מנקודת מבטם של האומנים.

אני מצרפת את סקירת הספרות של המחקר על מנת שתביני לעומק את מטרת המחקר ואת ענייני.

משתפת אותך כי אני נרגשת מאד מהמחקר ומאמינה שהנושא הוא בעל חשיבות רבה וגדולה ואף מקווה שלממצאים יהיו השלכות על הפרקטיקה ויעלו למודעות אצל הגורמים המקצועיים מרכיבים משמעותיים היכולים לסייע להצלחת האומנה ולתהליך מיטיב.

אני פונה אלייך בבקשה לעזור לי בגיוס משתתפות למחקר, להפנות את בקשתי למנחות האומנה ולעודד אותן לחשוב על משפחות מתאימות.

אני מחפשת: אימהות אומנה, נשואות, ותק באומנה של למעלה משנתיים, יש להן ילדים מעל גיל ארבע, ילד האומנה מעל גיל ארבע וקטן משמונה עשרה, ההורים שלהם חיים.

אשמח שתעבירי את בקשתי למנחות האומנה ותפני אותן אלי לגבי משפחות פוטנציאליות ולברור התאמה של משפחה להשתתפות במחקר.

תודה מראש

דנה פרל

נספח 2: מכתב למנחות האומנה

למנחות האומנה שלום רב!

במסגרת תואר שני באוניברסיטת אריאל אני עורכת מחקר איכותני בנוגע לעמדות וליחסים של ההורים של הורי אומנה (הסבים והסבתות של הילדים הביולוגיים של האומנים). במחקר אני מבקשת לבחון את הסוגיה מנקודת מבטם של האומנים. כלומר איך האומנים חווים את הקשר, את התמיכה, את הקבלה של ילד האומנה ואיך זה משפיע על כל התהליך.

במחקר אנסה לברר :

מה קורה בדינאמיקה בין ילד האומנה לבין הסבים של האחים הקולטים שלו?

איך זה משפיע על הילד?

כיצד האומנים חווים את התמיכה מצד הוריהם? איך זה משפיע על התפקוד שלהם?

ועוד שאלות רבות בנוגע לסיטואציה המורכבת הזו, בעיקר בעידן בו הסבים והסבתות הם חלק כל כך משמעותי ורב השפעה בתוך המרחב המשפחתי.

אני פונה אליכן בבקשה לאיתור משפחות המתאימות להשתתפות במחקר.

אני מחפשת :

אימהות אומנה לילד או ילדה שגילם גדול מארבע שנים

עם ותק באומנה של לפחות שנתיים

שיש להן ילדים ביולוגיים

שהוריהן בחיים

מעבר לכך אני מחפשת דווקא אימהות שיש להם קשר פעיל ובעל עניין עם ההורים שלהן וגם אימהות שיש להן את היכולת להביע את עצמן בפתיחות ובהרחבה ומסוגלות לשתף פעולה עם ראיון עומק, ואולי אפילו רואות בזה ערך וחשיבות..

אם יש לכן אימהות אומנה העונות לקריטריונים, אשמח מאד שתפנו אלי ונשקול אם אכן מתאים להציע למשפחה להשתתף במחקר.

מודה לכן מראש מקרב לב

דנה פרל

ניספח 3: שאלון לראיון חצי מובנה

שאלון חצי מובנה לראיונות. סבים של משפחות אומנה.

1. פרטים דמוגרפיים של המרואיינת- גיל. מקצוע, מקום מגורים, מספר ילדים, גילאי הילדים, רמה דתית.
2. פרטים על האומנה- גיל הילד, ותק באומנה, רקע לאומנה.
3. פרטים על הסבים- גיל, עיסוק, מקום מגורים, רמה דתית.
4. תארי את חווית האומנה עבורך. מה זה בשבילך להיות אם אומנה? מה קשה באומנה? מה טוב באומנה? הדגימי כיצד זה בא לידי ביטוי?
5. תארי לי את יחסייך עם הוריך- דינמיקה, יחסי גומלין, קונפליקטים וכו'. איזה תפקיד יש לכל אחד מכם בקשר? איזה תוכן יש בתוך הקשר? אילו קשיים יש בקשר? אלו דברים חיוביים יש בקשר?
6. ספר לי איזה מין סבים הוריך מהווים עבור ילדיך הביולוגיים? תאפיני לי את הקשר? כיצד הוא מתנהל? באיזו תדירות? איזה תוכן יש בקשר? הדגימי.
7. כיצד הסבות משפיעה על הוריך? מה הנכדים מהווים עבור הוריך? איזו משמעות הם מוצאים בקשר עם הנכדים? כיצד הם תופסים את הסבות שלהם ואת תפקידם כסבים? הדגימי כיצד זה בא לידי ביטוי.
8. האם שיתפת את הוריך בתהליך ההחלטה להפוך למשפחת אומנה? ספרי כיצד הם הגיבו (באופן מילולי ולא מילולי)? כיצד תגובתם השפיעה על ההחלטה שלכם?
9. מה הם תפיסותיהם של הוריך בנוגע לאומנה בכלל ולאומנה שלכם בפרט? האם הם רואים ערך במעשה? האם הם שמחים ושבעי רצון מכך? כיצד זה בא לידי ביטוי?
10. כיצד הוריך מתייחסים לילד שבאומנה? תארי את מערכת היחסים בינם לבין ילד האומנה? תני דוגמאות, כיצד זה בא לידי ביטוי?
11. במה מערכת יחסים זו שונה ודומה למערכת היחסים שלהם עם ילדכם הביולוגיים? הדגימי.
12. האם לאורך הזמן קרו שינויים ביחסם של הוריך לאומנה ובמערכת היחסים שלהם עם הילד? אם כן, מה השתנה? כיצד את מבינה ומסבירה את השינוי?
13. כיצד מערכת יחסים זו משפיעה לדעתך על ילד האומנה? האם ההשפעה חיובית או שלילית? תני דוגמאות.

14. כיצד מערכת יחסים זו משפיעה עליכם כאומנים? האם היא מחלישה או מחזקת אתכם? האם היא מהווה קושי או עזרה בתוך התהליך? האם היא משפיעה על התפקוד שלכם כאומנים? האם היא משפיעה על האופן שבו אתם תופסים את עצמכם?
15. האם את שבעת רצון מיחסם של הוריד לילד ולאומנה? פרטי, ממה את שבעת רצון או לחלופין מה אינו מספק אותך והיית רוצה שיהיה אחרת?
16. האם אתם מקבלים תמיכה מהוריד לעניין האומנה? איזה סוג של תמיכה- ריגשית, מעשית- שמרטפות, הסעות לחוגים וטיפולים, תמיכה כלכלית? באיזה אופן התמיכה באה לידי ביטוי?
17. האם את שבעת רצון מתמיכה זו? ממה את שבעת רצון? מה היית רוצה שיהיה אחרת?
18. באיזה אופן האומנה משפיעה על הוריד? האם ההשפעה חיובית או שלילית? האם הם מוצאים באומנה ערך או משמעות אישית? האם האומנה הוציאה מהם כוחות מיוחדים? האם הם עברו תהליך מיוחד סביב האומנה? האם האומנה הוציאה מהם חולשות?

נספח 4: אישור וועדת אתיקה

נספח 5: הסבר לפני הראיון

הסבר לפני הראיון, סבים של משפחות אומנה, דנה פרל:

שלום רב!

ראשית, אני מודה לך מאד על נוכחותך להשתתף במחקר ולהקדיש לי מזמנך. שמי דנה פרל, אני עובדת סוציאלית, סטודנטית לתואר שני בעבודה סוציאלית באוניברסיטת אריאל. במסגרת התואר אני עורכת מחקר. המחקר עוסק בקשר של ההורים של הורי האומנה עם ילדי האומנה ועם האומנים, מנקודת מבטם של האומנים. מטרת המחקר היא לברר כיצד האומנים חווים את הקשר, ומה השפעתו של הקשר על שלל גווניו ומורכבויותיו: מה העמדות והתפיסות העומדות בבסיסו של הקשר? כיצד מתנהל הקשר וכיצד הוא בא לידי ביטוי? אילו קשיים ואילו חוזקות יש בקשר? כיצד הוא משפיע על הילד, כיצד הוא משפיע עליכם? ועוד.. הרציונאל שעומד מאחורי המחקר הוא ההנחה שלמערכת התמיכה הסביבתית שיש למשפחות אומנה יש משמעות רבה עליהם ועל הילדים. תמיכה זו מעולם לא נחקרה וזהו מחקר ראשוני מסוגו, המבקש קודם כל לברר את הקשר עם הסבים בעיקר על רקע העובדה שתפקיד הסבות בתקופתנו מהווה חלק בעל משמעות רבה כמעט בכל משפחה.

בראיון, אני אשאל שאלות ואבקש שתנסי במידת האפשר להעביר את החוויה על שלל מימדיה ומורכבויותיה. מבקשת שתפרטי ותיתני דוגמאות רבות ככל האפשר. חשוב לי מאד להבין ולדייק בהבנות שלי, אם את חשה שדברים נאמרו או הובנו בצורה לא מספיק מדויקת אשמח שתעירי. כל דבר שיאמר פה מקובל ויש לו מקום, כל אמירה היא לגיטימית, ואין לי שום עניין לשפוט או לבקר את מה שתגיד, יש לי עניין רק בחוויה כמו שהיא. את מוזמנת לפרוט את חוויותיך באופן הפתוח, הכנה והאותנטי ביותר, כמובן גם חלקים החושפים קשיים וחולשות. יחד עם זאת, אם יש שאלות או נושאים שאת לא מרגישה בנוח לדבר עליהם, או שאת מוצאת בכך קושי, יש לך את כל המרחב לבחור על מה את רוצה לדבר ועל מה לא. במידת הצורך אפשר להפסיק את הראיון בכל שלב וגם לאחר הראיון את מוזמנת לפנות אלי ולדייק במה שאמרת או לבקש להוסיף או להשמיט חלקים מהראיון. ייתכן שגם אני אפנה אלייך בניסיון לדייק ולברר אם הדברים הובנו או התפרשו באופן נכון.

הראיון כעת יוקלט, ולאחר מכן ישוקלט.

אני כמובן מתחייבת לנהוג בזהירות רבה בחומרים אלו ולשמור על חיסיון מוחלט שלך, של משפחתך וכמובן של ילדי האומנה.

החומרים המקוריים יישמרו במקום מוגן וייחשפו רק לי ולעוד מספר מצומצם מאד של אנשים מקצועיים מתחום האומנה והמחקר, אשר גם הם כמובן מחויבים לכללי האתיקה ולשמירה על חסיונכם.

אציין כי המחקר אושר על ידי וועדת אתיקה באוניברסיטת אריאל.

בתום ניתוח הממצאים, אכתוב דוח בו אציג את ממצאי המחקר והנושאים המרכזיים שעלו בראיונות. בדוח זה, אשנה את שמותיכם או כל מידע אחר העלול לחשוף את זהותכם. במידה ותרצי לשמוע את ההקלטה, לקרוא את השקלוט או את הדוח הסופי, את מוזמנת לפנות אלי ואני אשמח להעביר אליך את החומרים ואף לשמוע את הערותיך.

אם יש לך שאלות, את מוזמנת לשאול ואני אענה בשמחה.

נספח 6: טופס הסכמה מדעת